

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Πάρης Κούρτης · Προκόπης Η. Μανωλάκος
Θωμάς Παπακωνσταντίνου · Ιωάννης Σμαρνάκης

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΗ
ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ε΄ Δημοτικού

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΗ
ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ε΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Επιστημονική Επιτροπή Αξιολόγησης

Συντονιστής / Αξιολογητής

Άγγελος Γιουβρέκας

Εν ενεργεία εκπαιδευτικός

Αξιολογήτρια

Δήμητρα Λουκά

Εν ενεργεία εκπαιδευτικός

Αξιολογητής

Γεώργιος Πασιόπουλος

Εν ενεργεία εκπαιδευτικός

Τεχνικός Εμπειρογνώμονας

Αλέξιος Κουρτέλης

Πτυχιούχος Πληροφορικής

Επικουρικός Εμπειρογνώμονας

Ευάγγελος Συρίγος

Πτυχιούχος Γραφιστικής

**Υπεύθυνος Διδακτικού Πακέτου
για το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

Γεώργιος Καψάλης

Σύμβουλος Α΄ ΙΕΠ

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή, Αξιολόγηση και Ένταξη διδακτικών βιβλίων στο Μητρώο Διδακτικών Βιβλίων και στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Διδακτικών Βιβλίων» με κωδικό ΟΠΣ 6010165 στο Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή» 2021-2027

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Σπυρίδων Δουκάκης

Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνος Πράξης

Διονύσιος Μουρελάτος

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αναπληρωτής Υπεύθυνος Πράξης

Στυλιανός Μαυρατζάς

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

**«Με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης»
και το Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή»**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων
και Αθλητισμού

Με τη συγχρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πρόγραμμα
Ανθρώπινο Δυναμικό και
Κοινωνική Συνοχή

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Πάρης Κούρτης • Προκόπης Η. Μανωλάκος
Θωμάς Παπακωνσταντίνου • Ιωάννης Σμαρνάκης

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ε΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ:

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Πάρης Κούρτης, Δρ Επιστημών της Αγωγής (ΠΤΔΕ),
MSc στα Πληροφοριακά Συστήματα, Εκπαιδευτικός ΠΕ70
Προκόπης Η. Μανωλάκος, Δρ Ιστορίας, Περιφερειακός Επόπτης
Ποιότητας Εκπαίδευσης
Θωμάς Παπακωνσταντίνου, Δρ Ιστορίας, Εκπαιδευτικός ΠΕ70
Ιωάννης Σμαρνάκης, Μέλος ΔΕΠ στο γνωστικό αντικείμενο
Κοινωνική και Πολιτισμική Ιστορία του Βυζαντίου
στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ιωάννης Σμαρνάκης, Μέλος ΔΕΠ στο γνωστικό αντικείμενο
Κοινωνική και Πολιτισμική Ιστορία του Βυζαντίου
στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ – ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Σίνος Γκιώκας, Φυσικός
Τέτη Παλαιοθοδώρου, Φιλολόγος

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΧΑΡΤΩΝ ΜΑΚΕΤΑ – ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Εκδόσεις Πεδίο
Γιάννης Καρδαμίτσης, Γραφίστας
Σωτήρης Λαχός, Graphic Designer

Στέλλα Κατεργιαννάκη, Γραφίστρια

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΜΑΘΗΣΙΑΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

ΣΥΛΛΗΨΗ – ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ
ΜΑΘΗΣΙΑΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ
ΤΕΧΝΙΚΗ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΨΗΦΙΑΚΩΝ
ΜΑΘΗΣΙΑΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

Συγγραφική ομάδα

Connection3 IKE

Περιεχόμενα

Ενότητα 1

Τα ελληνορωμαϊκά χρόνια

1.1	Η Ελλάδα γίνεται τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας	7
1.2	Ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός	8
1.3	Η οργάνωση και η διοίκηση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας	9
1.4	Η καθημερινή ζωή στην αρχαία Ρώμη	10
1.5	Ο Διοκλητιανός και η διοικητική μεταρρύθμιση της αυτοκρατορίας	11

Ενότητα 2

Τα πρώιμα βυζαντινά χρόνια - Η χριστιανική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία

2.1	Ο Κωνσταντίνος Α΄ και η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης	12
2.2	Η εξάπλωση και η επικράτηση του χριστιανισμού	13
2.3	Η διαίρεση της αυτοκρατορίας και η κατάλυση του δυτικού τμήματος	14
2.4	Ο Ιουστινιανός και η προσπάθεια ανασύστασης της ρωμαϊκής οικουμένης	15

Ενότητα 3

Η μέση βυζαντινή περίοδος - Η μεσαιωνική ελληνική αυτοκρατορία

3.1	Η εποχή του Ηράκλειου	16
3.2	Η αραβική επέκταση και η άμυνα των Βυζαντινών	17
3.3	Η Συριακή Δυναστεία, ο εκσυγχρονισμός της νομοθεσίας και της διοίκησης	19
3.4	Η κρίση της οικονομίας	20
3.5	Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων	21
3.6	Οι γείτονες του Βυζαντίου: Βούλγαροι και Ρώσοι	22
3.7	Η Μακεδονική Δυναστεία. Το απόγειο της ακμής του Βυζαντίου	23
3.8	Οι τελευταίοι Μακεδόνες αυτοκράτορες και οι διάδοχοί τους: Εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα	24
3.9	Οι σχέσεις του Βυζαντίου με τη Δύση	25
3.10	Τα γράμματα και οι τέχνες στο Βυζάντιο	26
3.11	Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο	27
3.12	Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο	28

Ενότητα 4 Η ύστερη βυζαντινή περίοδος

4.1	Οι Βυζαντινοί αντιμετωπίζουν νέους εχθρούς	29
4.2	Η δυναστεία των Κομνηνών και η βενετική οικονομική διεύρυνση	31
4.3	Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους και ο διαμελισμός της αυτοκρατορίας	32
4.4	Η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης και οι τελευταίες αναλαμπές	33
4.5	Η ακμή της Θεσσαλονίκης	34
4.6	Η επέκταση των Οθωμανών – Η δυναστεία των Παλαιολόγων	36
4.7	Η πολιορκία και η Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς	37
4.8	Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο	38

Ενότητα 5 Θέματα από τη βυζαντινή ιστορία

5.1	Η βυζαντινή Κύπρος	39
5.2	Η θέση της γυναίκας στο Βυζάντιο	40
5.3	Η διπλωματία στο Βυζάντιο	42
5.4	Βυζαντινή παιδεία και τέχνη	43
5.5	Η γλώσσα των Βυζαντινών	45

11

Η Ελλάδα γίνεται τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας

1. Να σχολιάσετε τις μεθόδους διακυβέρνησης της Ελλάδας από τους Ρωμαίους και να κρίνετε την αποτελεσματικότητά τους.
2. Να συγκρίνετε τη ζωή ενός αρχαίου Έλληνα ως πολίτη μιας ανεξάρτητης πόλης-κράτους (από την Ιστορία της Δ' τάξης) και ενός κατοίκου της Ελλάδας ως επαρχίας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Να συγκεντρώσετε σε δύο στήλες τα ευρήματα.

Αρχαίος Έλληνας πολίτης ανεξάρτητης πόλης-κράτους	Έλληνας κάτοικος την εποχή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας

3. Να βάλετε Σ για κάθε σωστή πρόταση και Λ για κάθε λανθασμένη.

Η Ελλάδα το 146 π.Χ. έγινε ρωμαϊκή επαρχία.

Οι Έλληνες παρέμειναν ενωμένοι και μετά τα χρόνια του Μ. Αλεξάνδρου.

Οι Ρωμαίοι έβαλαν βαρείς φόρους σε όλες τις ελληνικές πόλεις.

Η πολιτική ελευθερία των Ελλήνων είχε χαθεί.

Οι Ρωμαίοι υποκλίθηκαν στην ανωτερότητα του ελληνικού πολιτισμού.

Οι Ρωμαίοι παραχώρησαν προνόμια σε όλους τους Έλληνες.

4. Να διαβάσετε την Πηγή 1, στο Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας. Ποια επιχειρήματα θα αναπτύσσατε ως Έλληνας καλλιτέχνης στον Ρωμαίο διοικητή ώστε να αποτρέψετε την αφαίρεση των αρχαίων ελληνικών έργων τέχνης και τη μεταφορά τους στη Ρώμη;
5. Να συμπληρώσετε την ακροστιχίδα. Δίνονται τα αρχικά των λέξεων τα οποία σχηματίζουν το επίθετο της Ιστορίας που θα διδαχθούμε στην Ε' τάξη.

1. **B** _ _ _ _ _
2. **Y** _ _ _ _ _
3. **Z** _ _ _
4. **A** _ _ _ _ _
5. **N** _ _ _ _ _
6. **T** _ _ _ _ _
7. **I** _ _ _ _ _
8. **N** _ _ _ _
9. **H** _ _ _ _ _

1. Ελληνική περιοχή που πρόβαλε αντίσταση στους Ρωμαίους.
2. Οι Έλληνες στους Ρωμαίους...
3. Οι Ρωμαίοι κατανοούσαν και θαύμαζαν τον ελληνικό τρόπο...
4. Κάποιες ελληνικές πόλεις πρόβαλαν στους Ρωμαίους...
5. Οι Έλληνες... τους Ρωμαίους με τον πολιτισμό τους.
6. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ήταν...
7. Το ρωμαϊκό κράτος ήταν...
8. Οι Ρωμαίοι επικράτησαν σε περιοχές του Βορρά και του...
9. Πριν από τη βυζαντινή εποχή υπήρξε η... (αντίστροφα).

12

Ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός

1. Ο ποιητής Οράτιος στα χρόνια του αυτοκράτορα Αυγούστου διατύπωσε τη φράση: «Η κατακτημένη Ελλάδα υπέταξε τον αγροίκο νικητή της και εισήγαγε τις τέχνες στο απολίτιστο Λάτιο». Οράτιος, *Επιστολές* 2.1, σσ. 156-157.

Να γράψετε στο τετράδιό σας ένα σύντομο κείμενο, ερμηνεύοντας τη φράση του Οράτιου.

2. Να βάλετε Σ για κάθε σωστή πρόταση και Λ για κάθε λανθασμένη. Όταν οι Ρωμαίοι γνώρισαν τον ελληνικό πολιτισμό:

Θέλησαν να μάθουν την ελληνική γλώσσα.

Εξέλιξαν τη δική τους γλώσσα, τη λατινική.

Στόλισαν τα σπίτια τους με ελληνικά αγάλματα.

Αναγνώρισαν την αξία του ελληνικού πολιτισμού.

Κάθε Έλληνας, ως φορέας του ελληνικού πολιτισμού, έγινε περιζήτητος δάσκαλος του νέου τρόπου ζωής των Ρωμαίων.

Ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός δεν επηρέασε την υπόλοιπη Ευρώπη.

Η ελληνική μυθολογία και η ελληνική ιστορία επηρέασαν τη ρωμαϊκή τέχνη.

Οι Ρωμαίοι σεβάστηκαν τα ελληνικά αγάλματα και δεν τα μετέφεραν στη Ρώμη.

3. Να συγκεντρώσετε από το διαδίκτυο πληροφορίες και εικόνες για τα πλησιέστερα ρωμαϊκά μνημεία που βρίσκονται στον τόπο σας. Δημιουργήστε μια παρουσίαση και αναρτήστε τη στην ιστοσελίδα του σχολείου σας.

4. Η Ελλάδα υποδουλώθηκε στους Ρωμαίους γιατί... Υπογραμμίστε τις σωστές προτάσεις.

α. Οι Έλληνες παρέμειναν χωρισμένοι σε πόλεις-κράτη.

β. Οι ρωμαϊκές λεγεώνες ήταν ανίκητες.

γ. Οι Ρωμαίοι είχαν την εύνοια των θεών του Ολύμπου.

δ. Οι Ρωμαίοι είχαν ισχυρό στρατό.

ε. Οι Ρωμαίοι εξασφάλισαν την ειρήνη στο κράτος τους.

στ. Οι Έλληνες ασχολήθηκαν τα ρωμαϊκά χρόνια περισσότερο με τον πολιτισμό και λιγότερο με τη δημιουργία ισχυρού στρατού.

ζ. Οι Ρωμαίοι είχαν από τους προγόνους τους λαμπρό πολιτισμό και αυτό συνετέλεσε στην υποδούλωση των Ελλήνων.

η. Οι Έλληνες δεν έδωσαν μάχες με τους Ρωμαίους.

14

Η καθημερινή ζωή στην αρχαία Ρώμη

1. Σύμφωνα με το κείμενο στο Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας και την Πηγή 1 παρακάτω, οι φτωχές οικογένειες συνήθως προμηθεύονταν το φαγητό τους από μικρές ταβέρνες ή ταχυφαγεία, ενώ, αντίθετα, οι εύποροι Ρωμαίοι έτρωγαν στο σπίτι. Πώς το σχολιάζετε αυτό; Συμβαίνει κάτι αντίστοιχο σήμερα;

Πηγή 1

Ρωμαϊκό ταχυφαγείο στην Πομπηία

Στην αρχαία ρωμαϊκή πόλη Πομπηία, όταν καταστράφηκε από την ηφαιστειακή έκρηξη και θάφτηκε κάτω από την τέφρα, ζούσαν περίπου 13.000 άνθρωποι. Το παραπάνω εύρημα θεωρείται πως είναι ένας πολύ όμορφα διακοσμημένος πάγκος «ταχυφαγείου». Βρέθηκαν μαγειρικά σκεύη στα οποία μαγειρεύονταν σούπες και βραστά, αμφορείς και άλλα δοχεία για τη φύλαξη του κρασιού, καθώς επίσης και υπολείμματα τροφίμων. Οι υποδοχές είχαν τον ρόλο να κρατούν ζεστά τα τρόφιμα και τα ποτά. Τέτοια καταστήματα σέρβιραν ζεστό φαγητό και ποτό στους κατοίκους της πόλης.

1. Πηγή:

<https://pompeiiarchaeologicalpark.com/>

2. Παρατηρήστε την Εικόνα 2. Οι αρχαιολόγοι είναι διχασμένοι: άλλοι θεωρούν πως παριστάνει έναν φούρναρη στον φούρνο του, ενώ κάποιοι άλλοι έναν πολιτικό να μοιράζει ψωμιά σε υποψήφιους ψηφοφόρους του. Ποια είναι η δική σας γνώμη; Παρουσιάστε το μαζί με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριές σας με τη μορφή παιχνιδιού ρόλων στην τάξη.

2. Ρωμαϊκός φούρνος. Μουσείο Τέχνης του Σαν Φρανσίσκο

Πηγή 2

Ο εθνικός ποιητής των Ρωμαίων Βιργίλιος υμνεί τον λαό του

Μάστορες πιο τρανοί, άλλοι τον μπρούντζο θα σφυρηλατήσουν, και θα σμιλέψουν από μάρμαρο μορφές που ζωντανές θα μοιάζουν· ρητορική θα υψώσουν και τους δρόμους τ' ουρανού με το διαβήτη του αστρονόμου θα μετρήσουν· τους ανατέλλοντες αστέρες θα μας πουν. Λαούς να κυβερνάς είναι ο κλήρος που σ' εσένα έλαχε, Ρωμαίε: το νόμο της ειρήνης να περνάς, τους νικημένους να τους σέβεσαι, τους αλαζόνες να δαμάζεις - τούτη η τέχνη είναι που σου πρέπει.

Παπαγγελής, Θ., Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας.

3. Στην παραπάνω πηγή ο ποιητής Βιργίλιος υμνεί τον λαό της Ρώμης. Ποια θεωρεί πως πρέπει να είναι η αποστολή του; Ποιος πιστεύετε ότι είναι ο «άλλος» λαός που αναφέρει; Δικαιολογήστε τις απαντήσεις σας.

15

Ο Διοκλητιανός και η διοικητική μεταρρύθμιση της αυτοκρατορίας

1. Να αριθμήσετε με σειρά τα γεγονότα, ώστε να αποτυπώνεται η πορεία από το σύστημα της τετραρχίας στη μονοκρατορία του Κωνσταντίνου.

- Ο Διοκλητιανός αποφάσισε να χωρίσει την αυτοκρατορία σε τέσσερα τμήματα.
- Οι διωγμοί των χριστιανών από τον Διοκλητιανό και τον Γαλέριο.
- Ο χριστιανισμός, η νέα θρησκεία.
- Διάταγμα Μεδιολάνων το 313 μ.Χ.
- Συγκρούσεις μεταξύ των τεσσάρων διοικητών.
- Ο Κωνσταντίνος μετέφερε την πρωτεύουσα από τη Ρώμη στο Βυζάντιο.
- Επικράτηση του Κωνσταντίνου το 324 μ.Χ.

2. Να διαβάσετε από το Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριάς την Πηγή 1 και να συζητήσετε μαζί με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριάς σας τους στόχους του διατάγματος κατά των χριστιανών.

3. Να βάλετε Σ για κάθε σωστή πρόταση και Λ για κάθε λανθασμένη.

Τον 3ο αι. μ.Χ. εχθροί επιτίθενται στα ανατολικά και στα βόρεια σύνορα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Οι εμφύλιες συγκρούσεις οφείλονταν στο ότι πολλοί διεκδικούσαν ταυτόχρονα το ανώτατο αξίωμα.

Η αναρχία που επικράτησε στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία είχε ως αποτέλεσμα να εκδηλωθούν εξεγέρσεις σε επαρχίες της Ανατολής.

Οι Γότθοι και οι Πέρσες δεν επιτέθηκαν και δεν λεηλάτησαν τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Ο πληθυσμός στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία αυξήθηκε και αυτό οδήγησε σε οικονομική ανάπτυξη.

Ο Διοκλητιανός αποφάσισε να χωρίσει την αυτοκρατορία σε τέσσερα τμήματα με ξεχωριστό άρχοντα το καθένα.

Ο μεγαλύτερος και σκληρότερος διωγμός των χριστιανών ξεκίνησε το 303 μ.Χ. από τον Διοκλητιανό και επεκτάθηκε σε ολόκληρη την αυτοκρατορία.

4. Να συμπληρώσετε στο παρακάτω κείμενο τις λέξεις που λείπουν.

Η ρωμαϊκή ειρήνη τον 3ο αι. μ.Χ. χάνεται, καθώς πληθώρα ..... τaráσσουν την αυτοκρατορία. Ο πληθυσμός ..... και αυτό οδήγησε σε μείωση της παραγωγής και οικονομική κάμψη. Ο Διοκλητιανός αποφάσισε να χωρίσει την αυτοκρατορία σε τέσσερα τμήματα εφαρμόζοντας το σύστημα της ..... . Οι διωγμοί και τα βασανιστήρια των χριστιανών από τον Διοκλητιανό και τον Γαλέριο, προκαλούν σοβαρή ..... αναστάτωση. Το 313 μ.Χ. ο Κωνσταντίνος και ο Γαλέριος υπέγραψαν στο Μιλάνο (Μεδιόλανο) το διάταγμα της ..... . Οι τέσσερις τετράρχες συγκρούστηκαν μεταξύ τους. Τελικά το 324 μ.Χ. επικράτησε ο .....

21

Ο Κωνσταντίνος Α΄ και η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης

1. Η θέση της «Νέας Ρώμης» στην περιοχή του αρχαίου Βυζαντίου επιλέχθηκε από τον Μ. Κωνσταντίνο γιατί συγκέντρωνε πλεονεκτήματα.
Στις παρακάτω προτάσεις να υπογραμμίσετε τα πλεονεκτήματα και να τα συζητήσετε με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριάς σας.
  - α. Βρισκόταν σε στρατηγική θέση.
  - β. Τα φυσικά σύνορα του Δούναβη και του Ευφράτη μπορούσαν να ελεγχθούν αποτελεσματικά.
  - γ. Βρισκόταν στο σταυροδρόμι μεταξύ Ανατολής και Δύσης.
  - δ. Ήταν σε φυσική οχυρή θέση.
  - ε. Ο νέος τόπος ήταν πυκνοκατοικημένος.
  - στ. Χερσαίοι και θαλάσσιοι εμπορικοί δρόμοι συνέβαλαν στην ανάπτυξη του εμπορίου και της οικονομίας.
2. Οι κάτοικοι της Ανατολικής Μεσογείου είχαν στοιχεία που τους ένωναν. Να υπογραμμίσετε και να συζητήσετε στην τάξη σας τα στοιχεία αυτά.

Ο χριστιανισμός.	Η εχθρότητα που έδειχναν σε γειτονικούς λαούς.	Η ελληνική γλώσσα.
Η ειδωλολατρία.	Ο πολιτισμός.	

3. Ας υποθέσουμε ότι είστε κάτοικοι της Ρώμης το 330 μ.Χ. και δέχεστε εντολή από τον αυτοκράτορα να εγκατασταθείτε μαζί με την οικογένειά σας στη νέα πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, στην περιοχή του αρχαίου Βυζαντίου. Μετά από αυτή την εντολή, πώς θα νιώθατε για τη μετάβαση στη νέα πρωτεύουσα;
4. Πιστεύετε ότι επηρέασε τις αποφάσεις του Μ. Κωνσταντίνου το γεγονός ότι η μητέρα του ήταν χριστιανή;
Να συζητήσετε με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριάς σας στην τάξη, αφού παρατηρήσετε την εικόνα και διαβάσετε την Πηγή 1 για την εύρεση του Τιμίου Σταυρού που ακολουθεί.

Πηγή 1

Η Αγία Ελένη και ο Τιμιος Σταυρός

Η Ελένη, μητέρα του Κωνσταντίνου, είχε δει σε μεγάλη ηλικία ένα όραμα, σύμφωνα με το οποίο έπρεπε να πάει στους Αγίους Τόπους, στα Ιεροσόλυμα, για να βρει τον Τιμίο Σταυρό. Όταν έφτασε εκεί το 326 μ.Χ., προσευχήθηκε για να φανερωθεί το σημείο όπου ήταν ο Τιμιος Σταυρός. Σύμφωνα με την παράδοση, αναζήτησε και βρήκε στον Γολγοθά τον Τάφο του Χριστού και τον Τιμίο Σταυρό. Η Ελένη διέταξε να αποκαλυφθεί το μνήμα του Ιησού Χριστού και εκεί κοντά βρέθηκαν τρεις σταυροί.

Ευσέβιος Καισαρείας, *Εκκλησιαστική Ιστορία*.

1. Η εύρεση του Τιμίου Σταυρού από την Αγία Ελένη

22

Η εξάπλωση και η επικράτηση του χριστιανισμού

1. Ο Ιουλιανός ονομάστηκε «Παραβάτης» και ο Θεοδόσιος «Μέγας». Εσείς θα αποδίδετε τους χαρακτηρισμούς αυτούς στους δύο αυτοκράτορες; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
2. Να καταγράψετε και να συγκρίνετε τα μέτρα που έλαβαν ο Ιουλιανός, ο Μ. Θεοδόσιος και ο Μ. Κωνσταντίνος στον θρησκευτικό τομέα.

Μ. Κωνσταντίνος	Ιουλιανός	Μ. Θεοδόσιος

3. Στην Πηγή 3 στο Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας υπάρχει το απόσπασμα από το έργο του Μ. Βασιλείου. Να σχολιαστεί το απόσπασμα και να απαντηθούν τα ερωτήματα:
  - α. Γιατί ο Μέγας Βασίλειος αναφέρει ως παράδειγμα τον αρχαίο φιλόσοφο Σωκράτη;
  - β. Ο Μέγας Βασίλειος, αν και χριστιανός, γιατί δεν είχε τον φανατισμό του Θεοδόσιου;
4. Να σχολιάσετε την πιο κάτω Πηγή 1, απόσπασμα από επιστολή του Λιβάνιου, όπου διαμαρτύρεται για την καταστροφή των αρχαίων ναών, και στη συνέχεια να απαντήσετε στην ερώτηση: Με ποιες ενέργειες θα μπορούσαν να αποφευχθούν οι θρησκευτικές αντιπαλότητες των ανθρώπων;

Πηγή 1

Ο φιλόσοφος Λιβάνιος μιλά προς τον Θεοδόσιο για τις καταστροφές των αρχαίων ναών από τους χριστιανούς

Εσύ βέβαια ούτε έβγαλες διαταγή να μένουν κλειστά τα ιερά ούτε να μη συχνάζει κανένας σε αυτά ούτε απαγόρευες τη φωτιά και το λιβάνι ούτε τις τιμές από τα κάθε λογής θυμιατίσματα. Όσο υπάρχει, αυτοκράτορα, ο νόμος σου και ισχύει, χυμούν επάνω στα ιερά με ξύλα, πέτρες και σίδηρα κι άλλος με τα χέρια και τα πόδια. Έπειτα, τα πάντα γίνονται λεία των κατοίκων, αφού γκρεμιστούν οι στέγες, κατεδαφιστούν τα σπίτια, κομματιαστούν τα αγάλματα, αναποδογυριστούν οι βωμοί, οι ιερείς πρέπει ή να σωπαίνουν ή να πεθάνουν. Αφού γίνει το κακό πρώτη φορά, ύστερα γίνεται και δεύτερη και τρίτη έφοδος. Αμέτρητα κακά απαιτούνε απολογισμό για όσα έκαναν και είναι ντροπή να έχει διαπράξει κανένας τις μεγαλύτερες αδικίες.

Λιβάνιος, *Προς Θεοδόσιον, Υπέρ των Ιερών*, παρ. 6.

5. Να συμπληρώσετε στο παρακάτω κείμενο τις λέξεις που λείπουν.

Ο Μ. Κωνσταντίνος προσπάθησε να κρατήσει ίσες αποστάσεις ακολουθώντας πολιτική .....
....., ως αυτοκράτορας όλων των Ρωμαίων, τιμώντας την έννοια της ..... Ο
Ιουλιανός ως αυτοκράτορας, προσπάθησε, από αγάπη για την ..... θρησκεία, να επαναφέρει
τις ..... τελετές, ενώ οι χριστιανοί ..... τόσο από τη διοίκηση όσο
και από την εκπαίδευση. Ο διάδοχός του Θεοδόσιος ..... κάθε ειδωλολατρικό στοιχείο,
όπως το Μαντείο των Δελφών, ενώ δεν δίστασε να απαγορεύσει ακόμα και τους .....

2.3

Η διαίρεση της αυτοκρατορίας και η κατάλυση του δυτικού τμήματος

1. Να συγκεντρώσετε πληροφορίες για τους Γότθους, τους Ούννους και τους Βανδάλους και για τις ηγετικές τους προσωπικότητες.

1. Η Μεγάλη Σαρκοφάγος του 3ου αιώνα απεικονίζει μάχη μεταξύ Γότθων και Ρωμαίων. Έργο του Λουντοβίκο Λουντοβίτζι. Παλάτσο Αλτεμπς, Εθνικό Ρωμαϊκό Μουσείο Ρώμης

2. Πώς πιστεύετε πως θα πρέπει να επιλύουν τις διαφορές τους τα κράτη τη σημερινή εποχή και γιατί;
3. Ποια από τα παρακάτω γεγονότα συνέβησαν στο δυτικό τμήμα και ποια στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας; Για τα γεγονότα στο δυτικό να βάλετε (Δ) και για τα γεγονότα στο ανατολικό να βάλετε (Α) μπροστά από κάθε πρόταση.

	Οργανώθηκε καλύτερα.
	Οι Γότθοι είχαν εισχωρήσει στον στρατό και στην κοινωνία.
	Πλοία περιπολούσαν στον Δούναβη.
	Οι στρατηγοί των Γότθων έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στη διαδοχή των αυτοκρατόρων.
	Είχε ικανούς αυτοκράτορες.
	Αντιμετώπισε τον κίνδυνο με διπλωματικά και στρατιωτικά μέσα.
	Συνθηκολόγησε με εχθρικούς γείτονες.
	Η Κωνσταντινούπολη οχυρώθηκε με νέο τείχος.
	Η Ορθοδοξία, ο ελληνικός πολιτισμός και ο ρωμαϊκός νόμος αποτέλεσαν κοινά χαρακτηριστικά του πληθυσμού.

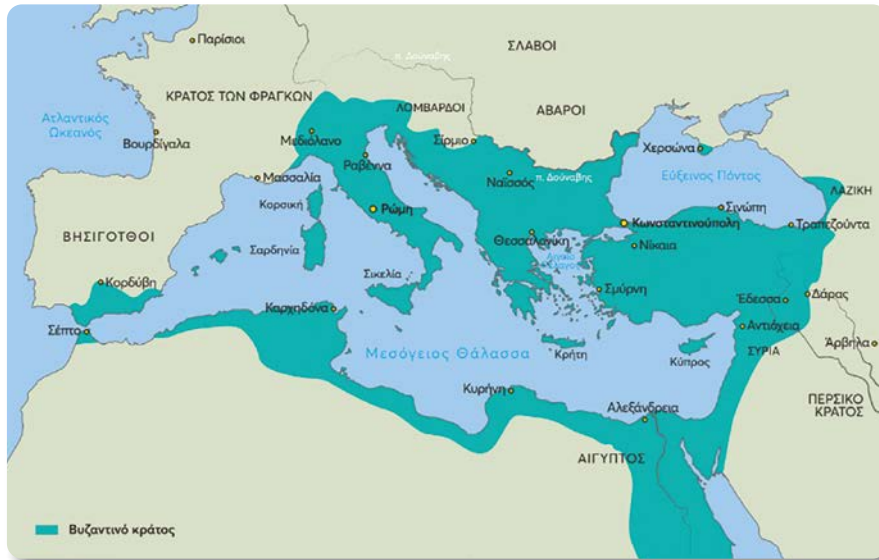
4. Ποιος άλλος αυτοκράτορας πριν τον Θεοδόσιο είχε χωρίσει την αυτοκρατορία; Να μελετήσετε τις δύο περιπτώσεις και να βρείτε ομοιότητες και διαφορές.

24

Ο Ιουστινιανός και η προσπάθεια ανασύστασης της ρωμαϊκής οικουμένης

1. Να εντοπίσετε στον χάρτη τα όρια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μετά τις κατακτήσεις του Ιουστινιανού.

2. Συζητούμε σε ομάδες τις ενέργειες του Ιουστινιανού και τα αποτελέσματα που είχαν.
  - α. Πραγματοποίησε μεταρρυθμίσεις που σκοπό είχαν την εξυγίανση της οικονομίας και την απονομή κοινωνικής δικαιοσύνης.
  - β. Η αυτοκρατορία ανέκτησε μεγάλο μέρος των εδαφών της με συνεχείς πολέμους.
  - γ. Οι φόροι εισπράττονταν ολοένα και με μεγαλύτερη δυσκολία.
  - δ. Ο Ιουστινιανός άκουσε τη Θεοδώρα και παρέμεινε αυτοκράτορας.
3. Να αντιστοιχίσετε τα ονόματα των συνεργατών του Ιουστινιανού με την ιδιότητα του καθενός.

Ανθέμιος	•	
Βελισάριος	•	• αρχιτέκτονας
Ισίδωρος	•	• νομοθέτης
Ιωάννης Καππαδόκης	•	• οικονομολόγος
Ναρσής	•	• στρατηγός
Τριβωνιανός	•	
4. Να συγκεντρώσετε πληροφορίες για τους δήμους της Κωνσταντινούπολης και να συγκρίνετε τη λειτουργία τους με τη λειτουργία των σημερινών πολιτικών κομμάτων και των σημερινών αθλητικών σωματείων.
5. Να γράψετε ένα σύντομο κείμενο και να εξηγήσετε γιατί ο Ιουστινιανός θεωρείται «ο τελευταίος Ρωμαίος αυτοκράτορας του βυζαντινού θρόνου» (G. Ostrogorsky).

31 Η εποχή του Ηράκλειου

1. Εξηγήστε πώς ο Ηράκλειος κατάφερε να αναρριχηθεί στον αυτοκρατορικό θρόνο. Γιατί ο Φωκάς χαρακτηρίζεται «τύραννος»; (Πηγή 1 από Τετράδιο Εργασιών και Πηγή 1 από Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας)

Πηγή 1

«Το τέλος της βασιλείας του Φωκά»

Ο Φωκάς, ως αυτοκράτορας, (602-610 μ.Χ.) προκάλεσε αγανάκτηση και χαρακτηρίστηκε «τύραννος». Την ανικανότητά του εκμεταλλεύτηκαν οι Πέρσες, που κατέλαβαν Μεσοποταμία, Αρμενία, Καππαδοκία κι έκαναν επιδρομές στη Συρία και την Παλαιστίνη. Ο Φωκάς τρομοκράτησε τους εξορισμένους Βυζαντινούς και θύματά του υπήρξαν στρατηγοί και η οικογένεια του προηγούμενου αυτοκράτορα Μαυρικού. Οι Βένετοι (υπέρ του Μαυρικού) και οι Πράσινοι (υπέρ του Φωκά) συγκρούστηκαν. Τότε οι συγκλητικοί της Κωνσταντινούπολης επικοινωνήσαν με τον έξαρχο της Αφρικής Ηράκλειο. Ο τελευταίος έστειλε στόλο στην πρωτεύουσα με αρχηγό τον συνονόματο γιο του. Ο Ηράκλειος (γιος) σκότωσε τον Φωκά στις 5 Οκτωβρίου 610 μ.Χ. και ανακηρύχθηκε αυτοκράτορας.

Καραγιαννόπουλος, Ι., *Το Βυζαντινό Κράτος*, σ. 126.

Morrisson, C. και Cheynet, J.C. (επιμ.),
Ο Βυζαντινός κόσμος, τ. 1, σσ. 115-118.

1. Σόλιδος (χρυσό νόμισμα). Στο νόμισμα εικονίζεται προτομή του Ηρακλείου στα αριστερά και του γιου του Κωνσταντίνου Γ΄ στα δεξιά (ΗΠΤΑ)

2. Το 626 μ.Χ. οι Άβαραι παραβίασαν την ανακωχή με τους Βυζαντινούς και πολιορκήσαν την Πόλη. Ήταν ένα αναμενόμενο ή ένα απρόσμενο γεγονός; Δικαιολογήστε την απάντησή σας (κείμενο και Πηγές 3, 4 από Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας).
3. Οι Πέρσες εμφανίστηκαν στο πεδίο της μάχης και ήταν «από άμμο πιο πολλοί» (Πηγή 2 από Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας). Ποια μάχη ανάμεσα σε Έλληνες και Πέρσες σας θυμίζει αυτή η φράση; Με ποια στρατηγήματα αντέδρασαν οι αντίπαλοι των Περσών σε κάθε περίπτωση;

2. Βυζαντινοί ιππείς καταδιώκουν Άραβες (Μικρογραφία από το έργο Σύνοψις Ιστοριών του Ιωάννη Σκυλίτζη)

32

Η αραβική επέκταση και η άμυνα των Βυζαντινών

1. Να βάλετε Σ για κάθε σωστή πρόταση και Λ για κάθε λανθασμένη.

Η μεγάλη δύναμη του στρατού των Αράβων ήταν ο μόνος λόγος που επεκτάθηκαν στα εδάφη των Βυζαντινών.

Η Παλαιστίνη, η Συρία και η Αίγυπτος δεν πρόβαλαν ισχυρή αντίσταση στην αραβική επίθεση.

Η εύφορη γη στην Αραβία είχε αρκετή τροφή για να ζουν καλά οι μουσουλμάνοι.

Το «υγρό πυρ» ήταν ένα ανίκητο όπλο που το χρησιμοποιούσαν οι Βυζαντινοί στις ναυμαχίες.

Η αραβική επέκταση δεν οφείλεται στην κούραση των βυζαντινών στρατευμάτων από τους πολέμους με τους Πέρσες.

Το Βυζάντιο έδινε προνόμια στους ακρίτες για τη βοήθειά τους.

Οι Άραβες κατέκτησαν περιοχές της σημερινής Ευρώπης.

Οι Άραβες δεν μελέτησαν την αρχαία ελληνική φιλοσοφία.

Οι κυβερνήτες των θεμάτων δεν είχαν μεγάλη εξουσία.

Αν και καταγόταν από αριστοκράτες, ο Διγενής Ακρίτας βοηθούσε τους φτωχούς και όσους αδικούσαν.

2. Το 717-718 μ.Χ. οι Βυζαντινοί κατάφεραν να αντιμετωπίσουν νικηφόρα την αραβική επίθεση, συνδυάζοντας τις ικανότητές τους και την τύχη. Συμφωνείτε με αυτή την άποψη; (Κείμενο από Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας και Πηγή 1 από Τετράδιο Εργασιών)

Πηγή 1

«Αίτια της επικράτησης»

Ο Λέων είχε συνάψει συμμαχία με τους Βούλγαρους ώστε να εμποδίσουν τον ανεφοδιασμό των Αράβων με τροφή και εφόδια. Πολλοί πολιορκητές πέθαναν από τον δριμύ χειμώνα με το ασυνήθιστο για αυτούς χιόνι και κρύο, ενώ άλλοι υπέφεραν από λιμό και αρρώστιες. Πολλά μέλη του εχθρικού στόλου ήταν Αιγύπτιοι ή Αφρικανοί χριστιανοί, οι οποίοι αυτομόλησαν¹ στον Βυζαντινό αυτοκράτορα. Το μεγαλύτερο τμήμα του αραβικού στόλου καταστράφηκε από καταιγίδες, επιθέσεις των Βυζαντινών και μια έκρηξη ηφαιστείου στο Αιγαίο πέλαγος.

Treadgold, W., Ο αγώνας για επιβίωση. Στο: *Ιστορία του Βυζαντίου*, σσ. 192, 193.

3. Οργανώστε ένα παιχνίδι ρόλων όπου πρωταγωνιστούν ο Διγενής Ακρίτας, η σύζυγός του, ο αυτοκράτορας, οι αριστοκράτες φίλοι του και ληστές ή απαγωγείς (Κείμενο και Πηγές 3, 4 από Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας)

1. αυτομολώ (για στρατιώτες): εγκαταλείπω τον στρατό ή στόλο στον οποίο ανήκω και γίνομαι μέλος του αντιπάλου.

4. Ζωγραφίστε το μέγαρο στο οποίο διέμενε ο Διγενής, κάποια από τις αγαπημένες του συνήθειες ή κάποιο κατόρθωμά του (Πηγή 4 από Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας).
5. Να διαβάσετε προσεκτικά τα δύο ακριτικά τραγούδια που ακολουθούν. Αν ήσασταν ένα από τα αρχοντόπουλα ή τους αντρειωμένους φίλους του Διγενή, πώς θα αισθανόσασταν σε κάθε περίπτωση; Τι θα σκεφτόσασταν; Τι θα κάνατε;

1. Ο Διγενής Ακρίτας παίζοντας μουσική
(έργο του Δ. Σκουρτέλη)

<p>Δημοσιευμένη παραλλαγή δημοτικού τραγουδιού με θέμα τη δοκιμασία των υποψήφιων γαμπρών από τη νύφη</p>	<p>Ο θάνατος του Διγενή</p>
<p>Σαραναταδού αρχοντόπουλα μια λυγερή αγαπάνε· και τα σαράντα κίνησαν να παν να την ιδούνε. Μα πήγαν και την ήβρανε στον αργαλειό και υφαίνει κι από μακριά τη χαιρετάν κι από κοντά της λένε: – Κυρά μου, σ' αγαπήσαμε και ήρθαμε να σε ιδούμε. – Μάρμαρ' έχω στην πόρτα μου, λιθάρι² στην αυλή μου, όποιος πάρει το μάρμαρο, σγκώσει το λιθάρι, εκείνος είναι ο άντρας μου, εκείνον θενά πάρω.</p> <p>Κατσαρός, Β., <i>Λόγια και δημώδης γραμματεία του ελληνικού μεσαίωνα. Αφιέρωμα στον Εύδοξο Θ. Τσολάκη</i>. σ. 251.</p>	<p>Τρίτη εγεννήθη ο Διγενής και Τρίτη θα πεθάνει. Πιάνει καλεί τους φίλους του κι όλους τους αντρειωμένους. Κι επήγαν και τον ήβρανε στον κάμπο ξαπλωμένο. Βογκάει, τρέμουν τα βουνά, βογκάει, τρέμουν οι κάμποι. – Φίλοι, καλώς ορίσατε, φίλοι κι αγαπημένοι, συχάσατε, καθίσατε κι εγώ σας αφηγιέμαι. Της Αραβίνας³ τα βουνά, της Σύρας⁴ τα λαγκάδια, που εκεί συνδυό δεν περπατούν, συντρείς δεν κουβεντιάζουν, παρά πενήντα κι εκατό και πάλι φόβον έχουν κι εγώ μονάχος πέρασα, πεζός κι αρματωμένος, με τετραπίθαμο⁵ σπαθί, με τρεις οργιές⁶ κοντάρι. Βουνά και κάμπους έδειρα, βουνά και καταράχια,⁷ νυχτιές χωρίς αστροφεγγιά, νυχτιές χωρίς φεγγάρι.</p> <p>Και τόσα χρόνια που 'ζησα, 'δω στον απάνω κόσμο, κανέναν δε φοβήθηκα από τους αντρειωμένους. Τώρα είδα έναν ξυπόλητο και λαμπροφορεμένο, Που 'χε του ρήσου⁸ τα πλουμιά,⁹ της αστραπής τα μάτια, με κράζει να παλέψουμε σε μαρμαρένια αλώνια κι όποιος νικήσει από τους δυο να παίρνει την ψυχή του.</p> <p>Κατσαλίδας, Γ., <i>Δημοτικά τραγούδια από την Βόρειο Ήπειρο</i>, σσ. 30, 31.</p>

2. **λιθάρι**: πέτρα, λίθος.

3. **Αραβίνα**: τα βουνά της Αραβίας.

4. **Σύρα**: Συρία.

5. **πιθαμή**: η απόσταση από τον αντίχειρα έως την άκρη του μικρού δάχτυλου μιας παλάμης.

6. **οργιά**: η απόσταση ανάμεσα στα άκρα των χειρών του ανθρώπου, όταν αυτά είναι τεντωμένα.

7. **καταράχι**: το ψηλότερο σημείο της κορυφής ενός βουνού.

8. **ρήσος**: θηλαστικό ζώο.

9. **πλουμί**: στολίδι.

3.3

Η Συριακή Δυναστεία, ο εκσυγχρονισμός της νομοθεσίας και της διοίκησης

1. Να συμπληρώσετε τα κενά του παρακάτω κειμένου με τις λέξεις που λείπουν.

Εκτός από την απόκρουση της ..... απειλής, ο ..... μεταρρύθμισε τη νομοθεσία. Ο τεράστιος Κώδικας του ..... γραμμένος σε ..... γλώσσα, αντικαταστάθηκε. Ευνοϊκοί κανόνες για τους αδύναμους πολίτες και τις ..... σχέσεις συμπεριλήφθηκαν στην «.....», που εκδόθηκε από τον ίδιο και τον γιο του ..... στο πρώτο μισό του 8ου αιώνα. Ήταν ένα εξαιρετικά σύντομο εγχειρίδιο σε γλώσσα ..... Η ..... εξασφαλιζόταν με ικανοποιητικούς μισθούς για τους δικαστές.

2. Να συμπληρώσετε τη ακροστιχίδα του «Γεωργικού νόμου».

Γ _ _ _ _ _

Ε _ _ _ _ _

Δ Ω _ _ _ _ _

Ρ _ _ _ _ _

Γ _ _ _ _ _

Ι _ _ _ _ _

Κ _ _ _ _ _

Ο _ _ _ _ _

Σ _ _ _ _ _

Ν _ _ _ _ _

Ο _ _ _ _ _

Μ _ _ _ _ _

Ο _ _ _ _ _

Σ _ _ _ _

Οι Ίσαυροι τους προστάτεψαν με ειδικό νόμο.

Αυτός ο κώδικας ήταν γραμμένος σε ελληνικά.

Οι μισθοί των δικαστών αυξήθηκαν για να πάψει αυτή η παράνομη πράξη.

Ο τρόπος ζωής της αρχαιότητας άλλαξε... κατά τον 7ο-8ο αιώνα.

Νόμος που εφαρμόστηκε την περίοδο της δυναστείας των Ισαύρων.

Αλλιώς η Συριακή Δυναστεία.

Συνέχισε με επιμονή την πολιτική του πατέρα του.

Οι ελεύθεροι γεωργοί κατέβαλλαν τέτοιου είδους φόρο.

Η διαίρεση των εδαφών σε θέματα συνέβαλε στη... της αυτοκρατορίας.

Οι Ίσαυροι την εκσυγχρόνισαν.

Σε αυτές τις θέσεις μεταφέρθηκαν πολλές πόλεις της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κατά τον 7ο αιώνα.

Την περίοδο των Ισαύρων αυτοί οι καλλιεργητές αυξήθηκαν.

Η ... ύφεση είναι μία από τις αιτίες της παρακμής της Βυζαντινής λογοτεχνίας (7ος-8ος αιώνας μ.Χ.)

Σε αυτή τη χώρα κυριαρχούσαν οι μεγαλογαιοκτήμονες.

3. Να δικαιολογήσετε τα ονόματα της δυναστείας του Λέοντα Γ' (Ίσαυροι - Συριακή Δυναστεία) ερευνώντας τις πηγές του Βιβλίου Μαθητή και το διαδίκτυο.

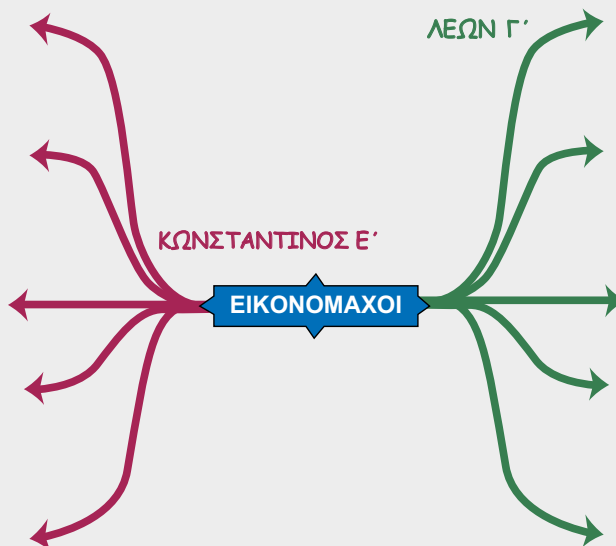
3.4

Η κρίση της εικονομαχίας

1. Να χρησιμοποιήσετε τις παρακάτω προτάσεις για να συμπληρώσετε τον εννοιολογικό χάρτη με τις απόψεις και τις ενέργειες των εικονομάχων αυτοκρατόρων Λέοντα Γ΄ και Κωνσταντίνου Ε΄.

Αυτοί που προσκυνούν τις εικόνες είναι ειδωλολάτρες. Δηύθυνη την καταστροφή εικόνων. Επηρέαστηκε από τον ισλαμισμό. Συγκάλεσε την Οικουμενική Σύνοδο στην Ιερεία (754 μ.Χ.). Θεωρούσε αδύνατο να απεικονιστεί ο Χριστός. Αφαίρεσε τις εικόνες από τους ναούς. Αφαίρεσε τις εικόνες από τους δημόσιους χώρους. Στην Ιερεία καταδικάστηκε η λατρεία των εικόνων. Έδωσε βαρύτητα στη θεία φύση του Χριστού. Ερμήνευσε μια ηφαιστειακή έκρηξη ως θεϊκή οργή για την εικονολατρία.

2. Οργανώστε ένα παιχνίδι ρόλων με θέμα την εικονομαχία, όπου πρωταγωνιστούν μοναχοί, ο στρατηγός Μιχαήλ Λαχανοδράκων και ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ε΄. Τι σκέφτεστε, πώς αισθάνεστε και πώς θα δράσετε; (Κείμενο από Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας και Πηγή 1 από Τετράδιο Εργασιών)

Πηγή 1

Οι μοναχοί απειλούνται!

Ο χρονογράφος Θεοφάνης αναφέρει πως ο στρατηγός Μιχαήλ Λαχανοδράκων, οπαδός του εικονομάχου Κωνσταντίνου Ε΄, συγκέντρωσε μοναχούς και μοναχές σε ένα στάδιο κοντά στην Έφεσο, τους διέταξε να ντυθούν στα λευκά και να διαλέξουν συζύγους. Όσους αρνούσαν τους απειλούσε με βασανιστήρια ή εξορία. Η τελετή των ομαδικών γάμων εξέφραζε μια διάθεση γελοιοποίησης. Ο ίδιος στρατηγός διέταξε να πουληθούν μοναστηριακές περιουσίες (γη, κοπάδια, ιερά σκεύη, βιβλία) και τα χρήματα που συγκεντρώθηκαν τα πρόσφερε στο κράτος.

Kazhdan, A.P. & Epstein, A.W., *Αλλαγές στον Βυζαντινό πολιτισμό κατά τον 11ο και τον 12ο βυζαντινό αιώνα*, σσ. 40, 41.

35

Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων

1. Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση για καθεμία από τις παρακάτω προτάσεις.

- Το 783 μ.Χ. η Ειρήνη έστειλε στρατιά που έφτασε μέχρι τη(ν)...

  - α. Θράκη.
  - β. Μακεδονία.
  - γ. Πελοπόννησο.

- Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων που είχαν εγκατασταθεί στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία πραγματοποιήθηκε στα...

  - α. σλαβικά.
  - β. ελληνικά.
  - γ. ελληνικά και σλαβικά.

- Ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου θεωρούνταν συνεχιστής του έργου...

  - α. του Ιησού.
  - β. των Αποστόλων.
  - γ. του Μωάμεθ.

- Οι λόγιοι που ώθησαν τον Ρατισλάβο να στραφεί προς το Βυζάντιο ήταν...

  - α. πολιτικοί.
  - β. θρησκευτικοί.
  - γ. πολιτικοί και θρησκευτικοί.

- Ο Μιχαήλ Γ΄...

  - α. δεν ενδιαφερόταν για τον εκχριστιανισμό των Μοραβίων.
  - β. ενδιαφερόταν για τον εκχριστιανισμό των βόρειων γειτόνων της αυτοκρατορίας.
  - γ. ενδιαφερόταν μόνο για τις απολαύσεις της ζωής.

- Η μοραβική αποστολή του Κωνσταντίνου-Κύριλλου και του Μεθόδιου...

  - α. ήταν ένα μεμονωμένο γεγονός.
  - β. ήταν ένα τυχαίο γεγονός.
  - γ. δεν ήταν η πρώτη προσπάθεια εκχριστιανισμού κάποιου λαού από το Βυζάντιο.

1. Μνημείο των αγίων Κυρίλλου και Μεθόδιου στην Τσεχία

2. Πώς χαρακτηρίζετε τον ηγεμόνα των Σλάβων της Μοραβίας; Δικαιολογήστε τον χαρακτηρισμό σας. (Τηγή 1, κείμενο από Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας)
3. Μας βοηθάνε ο πηγές να αξιολογήσουμε τον Μιχαήλ Γ΄ ως αυτοκράτορα του Βυζαντίου; Δικαιολογήστε την απάντησή σας. (Τηγή 2, κείμενο από Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας)
4. Ποια θεωρείτε αποτελεσματικότερη τακτική στην αντιμετώπιση των Σλάβων που εγκαταστάθηκαν στη Βαλκανική χερσόνησο; Γιατί; (Τηγή 3, κείμενο από Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας)

3.6

Οι γείτονες του Βυζαντίου: Βούλγαροι και Ρώσοι

1. Να ταξινομήσετε τα κύρια ονόματα στη στήλη που ταιριάζουν: Κρούμος, Σόφια, Νικήφόρος Α΄, Μιχαήλ Γ΄, Βόρις, Συμεών, Ιωάννης Α΄ Τσιμισκής, Βασίλειος Β΄, Βλαδίμηρος, Σαμουήλ, Κίεβο.

ΒΥΖΑΝΤΙΟ	ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	ΡΩΣΙΑ

2. Μας βοηθήνε οι Πηγές 1 και 2 να κατανοήσουμε την αιτία της δυσφορίας που ένιωσε ο Συμεών όταν τελικά ο Κωνσταντίνος Ζ΄ δεν παντρεύτηκε την κόρη του; Γιατί αισθάνθηκε «θιγμένος»;

Πηγή 1

«Διάλυση....αρραβώνα»

Το 913 μ.Χ. ο Συμεών έφτασε στα τείχη της Κωνσταντινούπολης. Στις διαπραγματεύσεις με τον πατριάρχη-αντιβασιλιά Νικόλαο Μυστικό, πέτυχε να αρραβωνιάσει την κόρη του με τον Κωνσταντίνο Ζ΄, που ήταν ακόμη νέος για να βασιλεύσει. Τελικά ο Κωνσταντίνος Ζ΄ παντρεύτηκε το 919 μ.Χ. την κόρη του Ρωμανού Λεκαπηνού, που αναγορεύτηκε συναυτοκράτορας. Ο Συμεών, θιγμένος από τον συγκεκριμένο γάμο, πολιορκήσε την Κωνσταντινούπολη και συναντήθηκε με τον Ρωμανό Λεκαπηνό, ο οποίος του υποσχέθηκε πως θα συνεχίσει να του καταβάλλει φόρο υποτέλειας.

Morrisson, C. και Cheynet, J.C.(επιμ.), *Ο Βυζαντινός κόσμος*, τ.2, σσ. 113-114.

Πηγή 2

«Ευσεβείς πόθοι»

Αν ολοκληρωνόταν ο γάμος της κόρης του, ο Συμεών θα γινόταν πεθερός του Βυζαντινού αυτοκράτορα, επομένως βασιλεοπάτορας. Ο Συμεών, μεγαλωμένος στην Κωνσταντινούπολη, γνώριζε πως ο βασιλεοπάτορας κατείχε διοικητική εξουσία και συχνά θεωρούνταν κηδεμόνας του αυτοκράτορα. Η ανάληψη των συγκεκριμένων εξουσιών μπορούσαν να τον οδηγήσουν στην κατάληψη του αυτοκρατορικού θρόνου.

Παναγοπούλου, Αγγ., *Τα διπλωματικά γαμικά συναλλάγια στο Βυζάντιο*, σ. 41.

3. Τι θα συνέβαινε αν ο Βασίλειος Β΄ δεν δεχόταν να παντρεύσει την αδελφή του με τον Βλαδίμηρο; (Κείμενο και Πηγή 3 από Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριάς).

3.7

Η Μακεδονική Δυναστεία. Το απόγειο της ακμής του Βυζαντίου

1. Να αντιστοιχίσετε τα νομοθετικά έργα της Μακεδονικής Δυναστείας με το περιεχόμενό τους.

«Επαρχικό Βιβλίο»	•	•	Νόμοι που εξέδιδαν οι αυτοκράτορες. Ο Ρωμανός Α΄ τις χρησιμοποίησε για να προστατεύσει μικρομεσαίους ιδιοκτήτες.
«Νεαρές»	•	•	Διατάξεις σχετικά με τις αρμοδιότητες του αυτοκράτορα και του πατριάρχη.
«Βασιλικά»	•	•	Συλλογή νομικών διατάξεων.
«Επαναγωγή»	•	•	Συλλογή κανόνων για το βυζαντινό εμπόριο, ώστε να προστατεύονται οι συντεχνίες από τον ανταγωνισμό των δυνατών αλλά και των πλανόδιων μικροπωλητών.
«Πρόχειρος νόμος»	•	•	Μεγάλη συλλογή νόμων σε ισχύ.

2. Να συμπληρώσετε τα κενά του κειμένου με τις λέξεις που ταιριάζουν (Πηγή 3 από Β.Μ.).

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Β΄

Η επιστροφή του ..... από τις ..... ολοκληρωνόταν μόνο αν είχε επιτευχθεί ο σκοπός τους. Ήταν ..... και στο μεγάλο κρύο και στην καλοκαιρινή ζέση. Απέναντι στις φυσικές ανάγκες παρομοιάζεται ..... σαν διαμάντι. Ήταν ..... στη στρατιωτική τέχνη. Αν κάποιος ..... στρατιωτικός κάλπαζε μακριά από τη φάλαγγα, ο ..... τον έδιωχνε από τον στρατό, όταν γύριζε στο ..... του. Στον πόλεμο σκεφτόταν με εξυπνάδα και στην ειρήνη με ..... Συνήθως ..... στις απόψεις του.

3. Υποθέστε πως βρίσκεστε στην αγορά και αναλαμβάνετε ρόλους: μακελλάριος, ζωτρόφος, ιχθυοπράτης, αρτοποιός, πλανόδιοι έμποροι, άνθρωποι του επάρχου, μικροκαλλιεργητές και μεγαλοχαιοκτήμονες. Συζητήστε για τους νέους νόμους της Μακεδονικής Δυναστείας. Πώς τους κρίνετε; Δικαιολογήστε την άποψή σας (Κείμενο, Πηγή 1 και 2 από Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας).

1. Μακεδονική Δυναστεία: Ο αυτοκράτορας Αλέξανδρος, άρρωστος, δίνει την εξουσία στον ανιψιό του Κωνσταντίνο Ζ΄ Πορφυρογέννητο (Σύνοψις Ιστοριών του Ι. Σκυλίτζη)

3.8

Οι τελευταίοι Μακεδόνες αυτοκράτορες και οι διάδοχοί τους: Εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα

1. Οργανώστε ένα παιχνίδι ρόλων με θέμα την κατάργηση του νόμου του «αλληλέγγυου» από τον Ρωμανό Γ΄. Πάρτε τη θέση των δυνατών-μεγαλοχαιοκτημόνων, αδύνατων-μικροκαλλιεργητών και επιχειρηματολογήστε για τις συνέπειες αυτής της απόφασης.
2. Ποιοι παράγοντες ευνόησαν την κυριαρχία των Νορμανδών στην Κ. Ιταλία και Σικελία; (Κείμενο από Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας, Πηγή 3)
3. Εξηγήστε πώς κατάφεραν οι Σελτζούκοι, μετά τη μάχη στο Μαντζικέρτ, να καταλάβουν όλη σχεδόν την κεντρική Μ. Ασία; (Κείμενο και Πηγή 2 από Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας)
4. Να συμπληρώσετε τα κενά με τις κατάλληλες λέξεις από την παρένθεση.

(άμεση, ακαλλιέργητη, Κομνηνών, συνοριακών, Πετσενέγκων, αγορές, Δούναβη, επιδρομές, ειδωλολάτρες, νότια)

Οι ..... και νομάδες Πετσενέγκοι βρίσκονταν σε ..... επαφή με την αυτοκρατορία στον κάτω ..... . Η κυβέρνηση του Μιχαήλ Δ΄, για να αντιμετωπίσει τις επιδρομές τους, μείωσε τον αριθμό των ..... φρουρών και δημιούργησε μια ..... ζώνη στα νότια του Δούναβη. Ενίσχυσε οικονομικά τις συνοριακές ..... , ώστε οι νομάδες να βρίσκουν εκεί τα γεωργικά και βιοτεχνικά αγαθά που διαφορετικά θα προσπαθούσαν να προμηθευτούν κάνοντας

..... . Τελικά οι Πετσενέγκοι περιορίστηκαν στα ..... του Δούναβη. Συνέχισαν όμως τις επιδρομές τους. Ηττήθηκαν οριστικά από τους αυτοκράτορες της δυναστείας των ..... το 1091 και το 1122. Στη συνέχεια οι αυτοκράτορες εγκατέστησαν πολλές οικογένειες ..... σε βυζαντινά εδάφη.

1. Βυζαντινό τοπίο με χωράφια (πίνακας του Φώτης Κόντογλου)

2. Βυζαντινοί αγρότες - κτηνοτρόφοι (Μουσείο Ψηφιδωτών, Κωνσταντινούπολη)

Magdalino P. Η Μεσαιωνική αυτοκρατορία. Στο: *Ιστορία του Βυζαντίου*, σσ. 248, 249

3.9

Οι σχέσεις του Βυζαντίου με τη Δύση

1. Οργανώστε ένα παιχνίδι ρόλων με θέμα το σχίσμα, όπου πρωταγωνιστούν ο πάπας Λέων Θ΄, ο καρδινάλιος Ουμβέρτος και ο πατριάρχης Μιχαήλ Κηρουλάριος. Συζητήστε και επιχειρηματολογήστε υπέρ της Εκκλησίας σας (Κείμενο, Πηγή 1 και 3 από το Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριάς).
2. Να συμπληρώσετε την ακροστιχίδα στην οποία σχηματίζεται το όνομα του αυτοκράτορα που έστεψε ο πάπας το 800 μ.Χ. στη Ρώμη.

Κ	_____	Ο διοικητής είχε έδρα στο Μπάρι.
Α	_____	Περιοχή που ανήκε στο εξαρχάτο της Ραβένας.
Ρ	_____	Το εξαρχάτο της .....
Λ	_____	Αυτοί χρησιμοποιούν άζυμο άρτο κατά τη θεία Ευχαριστία.
Ο	_____	Ο καρδινάλιος που κατέθεσε βούλα αφορισμού.
Μ	_____	Το μικρό όνομα του πατριάρχη Κηρουλάριου.
Α	_____	Ο πάπας θεωρούσε ότι ήταν διάδοχος του ... Πέτρου.
Γ	_____	Η ανιψιά του Ι. Τσιμισκή και ο γιος του Όθωνα Α΄ ενώθηκαν με .....
Ν	_____	Περιοχή που ανήκε στο εξαρχάτο της Ραβένας.
Ο	_____	Οι Βυζαντινοί ένωσαν προσβολή όταν αυτός στέφθηκε αυτοκράτορας.
Σ	_____	Η πλήρης διακοπή των σχέσεων ανάμεσα στα Πατριαρχεία Ρώμης και Κωνσταντινούπολης.

3. Συμπληρώστε στον διπλανό χάρτη τα εδάφη που αποτελούσαν το εξαρχάτο της Ραβένας. Δικαιολογήστε το επίθετο «διάσπαρτα» εδάφη.
4. Να ερευνήσετε στο διαδίκτυο και να καταγράψετε λατρευτικές διαφορές ανάμεσα στην Καθολική και την Ορθόδοξη Εκκλησία.

1. Βυζαντινά εδάφη στα τέλη του 7ου αιώνα μ.Χ.

3.10

Τα γράμματα και οι τέχνες στο Βυζάντιο

1. Διαλέξτε έναν ή μία από τους εκπροσώπους των γραμμάτων όπως παρουσιάζονται στο βιβλίο του μαθητή, βρείτε πληροφορίες και παρουσιάστε τον/την στην τάξη στους συμμαθητές και στις συμμαθήτριές σας.
2. Ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος είναι ο βασικός στίχος της βυζαντινής περιόδου και στη συνέχεια και της νεοελληνικής στιχουργίας. Μπορείτε να χωρίσετε τους παρακάτω στίχους σε συλλαβές όπως στο παράδειγμα; Μπορείτε να συνθέσετε έναν δικό σας στίχο;

Ο - γέ - ρο - Δή - μος - πέ - θα - νε - ο - γέ - ρο - Δή - μος - πά - ει 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15	Δημοτικό τραγούδι (παράδειγμα)
Μάννα με τους εννιά σου γιους και με τη μια σου κόρη	Βυζαντινό δημοτικό τραγούδι
Ξενιτεμένο μου πουλί και παραπονεμένο	Δημοτικό τραγούδι.
Όμορφος κόσμος ηθικός, αγγελικά πλασμένος	Ποίημα του Διονύσιου Σολωμού
	.....

Πηγή 1

Τρόπος γραφής επιστολών

Και στη συνέχεια θα μιλήσουμε για το επιστολικό ύφος, αφού και αυτό πρέπει να είναι απλό. Ο Αρτέμιωνας, ο εκδότης των επιστολών του Αριστοτέλη, λέει ότι μια επιστολή πρέπει να γράφεται με τον ίδιο τρόπο όπως ένας διάλογος, διότι η επιστολή δεν είναι παρά το ένα από τα δύο μέρη ενός διαλόγου. Η επιστολή πρέπει να είναι περισσότερο επεξεργασμένη από τον διάλογο, διότι αυτός μιμείται κάποιον που αυτοσχεδιάζει, ενώ η επιστολή γράφεται και στέλνεται, τρόπον τινά, ως δώρο.

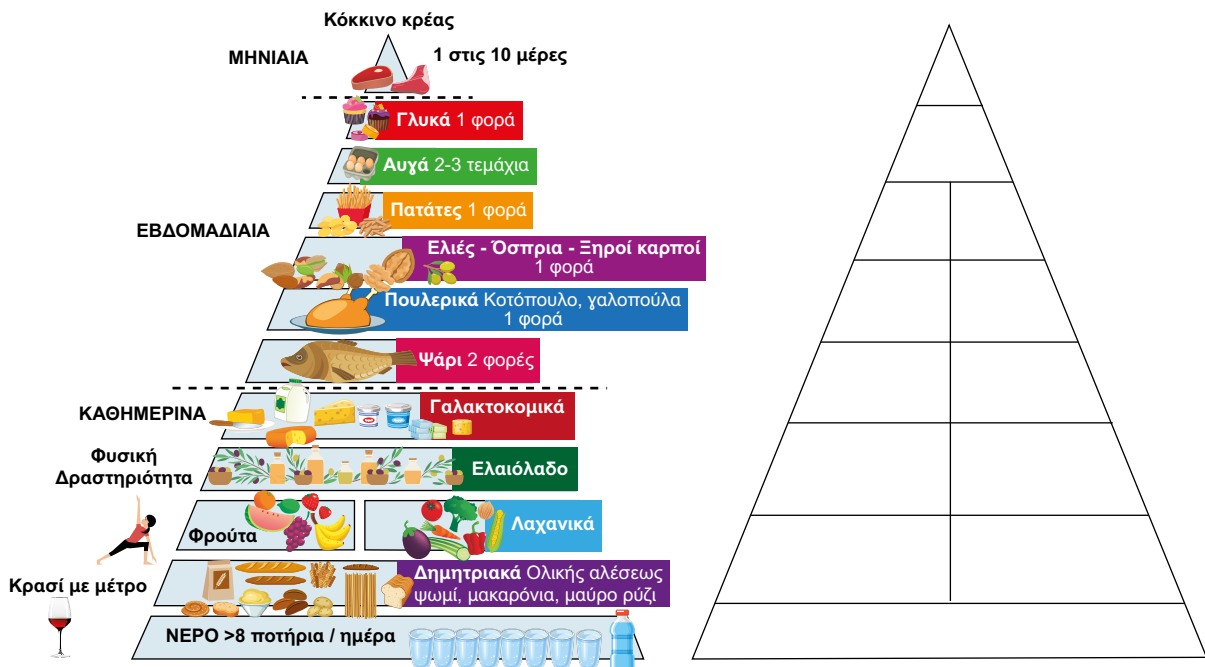
Ψευδο-Δημήτριος, *Περί Ερμηνείας*, κεφ. 223-224.

3. Η επιστολογραφία ήταν ένα ξεχωριστό λογοτεχνικό είδος που ανέπτυξαν οι Βυζαντινοί. Η επιστολή θεωρούνταν ένα υψηλής ποιότητας έργο μικροτεχνίας που προσφερόταν ως δώρο στον παραλήπτη. Ποιες συμβουλές δίνουν ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός (Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας, Πηγή 2) και ο Δημήτριος (Πηγή 1) για τη συγγραφή της; Ακολουθήστε τες και γράψτε σε έναν φίλο ή μία φίλη σας μια μικρή επιστολή με θέμα τον Διγενή Ακρίτα.
4. Ζωγραφίστε έναν υπερήρωα που σας αρέσει από όποια εποχή ή πολιτισμό θέλετε. Ποιους πολεμάει; Ποιους προστατεύει; Ποια είναι τα δυνατά του σημεία; Γιατί σας έχει κάνει εντύπωση; Συγκρίνετέ τον με τον Διγενή.

3.11 Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο

1. Στην αριστερή εικόνα παρουσιάζεται η προτεινόμενη πυραμίδα της διατροφής σύμφωνα με το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας. Μπορείτε να συμπληρώσετε την πυραμίδα διατροφής των Βυζαντινών; Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές παρατηρείτε;

1. Ανώτατο Ειδικό Επιστημονικό Συμβούλιο Υγείας, Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας

2. Είστε μάγειρες σε ένα εστιατόριο της βυζαντινής εποχής. Μπορείτε να δημιουργήσετε τον κατάλογο με τα φαγητά που θα προσφέρετε στους πελάτες σας;
3. Παρατηρήστε το παιδικό ρούχο της εποχής του Βυζαντίου στην Εικ. 2. Υπάρχει κάτι αντίστοιχο τη σημερινή εποχή;

2. Παιδικός χιτώνας με κουκούλα, 5ος-7ος αιώνας
(Πηγή: <https://www.metmuseum.org>)

3.12

Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο

1. Όργανα γραφής

Στα χρόνια του Βυζαντίου οι μαθητές αρχικά έγραφαν σε ξύλινες πινακίδες, τα «σχεδά-ρια», που ήταν καλυμμένα με κερί. Χρησιμοποιούσαν ένα αντικείμενο, τον «στύλο», που στη μία πλευρά ήταν μυτερός, ενώ στην άλλη πλατύς, ώστε να μπορούν να σβήνουν. Τα μεγαλύτερα παιδιά έγραφαν σε **πάπυρο** ή σε περγαμνή. Χρησιμοποιούσαν ένα μικρό ευλύγιστο καλάμι που λεγόταν «**κάλαμος**» ή «**γραφίδα**». Ο καλάμος τοποθετούνταν σε ειδική θήκη, το «**καλαμάρι**». Το έξυναν με **μαχαιράκι** για να είναι πάντα μυτερό και το βουτούσαν σε ένα δοχείο από πηλό ή γυαλί, το «**μελάμβοχον**» ή «**μελανοδοχείο**», στο οποίο φυλαγόταν το μελάνι.

α. Μπορείτε να βρείτε στη διπλανή εικόνα τα αντικείμενα που έχουν δηλωθεί με έντονη γραφή;

1. Ο Ευαγγελιστής Μάρκος. Τετραευαγγέλιο (κώδ. 47) 1300-1301 μ.Χ. Άγιο Όρος, Μονή Παντοκράτορος

β. Να γράψετε τα αντίστοιχα σημερινά σύνεργα γραφής ενός μαθητή.

- πάπυρος → .....
- αναλόγιο → .....
- μελανοδοχείο → .....
- καλαμάρι → .....
- μαχαιράκι → .....
- κάλαμος ή γραφίδα → .....

3. Μπορείτε να περιγράψετε την καθημερινότητα ενός δωδεκάχρονου αγοριού και κοριτσιού στο Βυζάντιο; Χρησιμοποιήστε πληροφορίες από τα κεφάλαια του βιβλίου σας «Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο» και «Η θέση της γυναίκας στο Βυζάντιο».

41

Οι Βυζαντινοί αντιμετωπίζουν νέους εχθρούς

1. Ποιες από τις παρακάτω ενέργειες ή καταστάσεις αποδίδονται στον αυτοκράτορα Ρωμανό Δ' Διογένη και ποιες στον αυτοκράτορα Αλέξιο Α' Κομνηνό; Αντιστοιχίστε.

Ρωμανός Δ' Διογένης

Αλέξιος Α' Κομνηνός

- Επέτρεψε στους Βενετούς να μην πληρώνουν φόρους για δραστηριότητες στα βυζαντινά λιμάνια.
- Κινήθηκε με πολύ στρατό εναντίον των Σελτζούκων.
- Ζήτησε βοήθεια από τη Δύση.
- Αιχμαλωτίστηκε πληγωμένος.
- Παραχώρησε εμπορικά προνόμια στους Βενετούς.
- Αρνήθηκε την πρόταση συνθηκολόγησης του Αλπ-Αρσλάν.

2. Να μελετήσετε και να δείξετε στον χάρτη τις κινήσεις των Νορμανδών και των Σελτζούκων.

3. Να διαβάσετε στο Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας το κείμενο της Πηγής 2: «Ο Αλπ-Αρσλάν με τον αιχμάλωτο Ρωμανό». Να συζητήσετε στην τάξη τη στάση και τα λόγια του Αλπ-Αρσλάν προς τον Ρωμανό Δ΄ Διογένη. Γνωρίζετε κάποια παρόμοια ενέργεια από την Ιστορία της Δ΄ τάξης;
4. Στις παρακάτω προτάσεις αναφέρονται καταστάσεις ή ενέργειες των Σελτζούκων και των Νορμανδών. Να βάλετε μπροστά από κάθε πρόταση (Σ) αν αυτή αποδίδεται στους Σελτζούκους και (Ν) αν αυτή αποδίδεται στους Νορμανδούς.

	Κατέλαβαν εδάφη στην Κάτω Ιταλία.
	Εγκαταστάθηκαν στα ανατολικά.
	Επιχείρησαν επιδρομές εναντίον της Κωνσταντινούπολης.
	Οι επιθέσεις τους έφτασαν έως την Πελοπόννησο.
	Ο Ρωμανός Δ΄ Διογένης κινήθηκε εναντίον τους.
	Κατάγονταν από τους Βίκινγκς.
	Ικανότατοι ναυτικοί πολεμιστές που αντιμετώπισε ο Αλέξιος Α΄.
	Κατέλαβαν την Αρμενία.
	Ληλάτησαν τη Θεσσαλονίκη.

Το ξέρατε αυτό;

«Από την πόλη έρχομαι και στην κορφή κανέλα»

Η γνωστή αυτή φράση που χρησιμοποιείται ευρέως μέχρι σήμερα έχει τις ρίζες της στη βυζαντινή εποχή και σημαίνει «Έρχομαι από την Πόλη (Κωνσταντινούπολη) και σε προσκαλώ να έρθεις στην κορυφή να με προϋπαντήσεις». Κατά μια άποψη η φράση αυτή ήταν μήνυμα των σταυροφόρων, οι οποίοι, καθώς επέστρεφαν από την κατακτημένη πλέον Κωνσταντινούπολη, καθόριζαν ως σημείο συνάντησής τους την κορυφή κάποιου λόφου. Η ίδια φράση λεγόταν ίσως από όσους επέστρεφαν από την Κωνσταντινούπολη και καλούσαν τους δικούς τους να τους προϋπαντήσουν στην κορυφή του κοντινού λόφου.

«Στους χρόνους της Πορφύρας»,
Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων,
Διεύθυνση Μουσείων Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας

4.2

Η δυναστεία των Κομνηνών και η βενετική οικονομική διείσδυση

1. Ποιες ήταν οι συνέπειες, για το βυζαντινό κράτος, της αντιπαλότητας ανάμεσα στους λόγιους αξιωματούχους που εκπροσωπούσαν τα συμφέροντα των κατοίκων της Κωνσταντινούπολης και στους στρατιωτικούς που προέρχονταν από την επαρχία και υποστήριζαν τις απόψεις των μεγαλογαιοκτημόνων;
2. Τι συνέπειες είχε η πολιτική της παραχώρησης προνομίων από τους Κομνηνούς προς τους Βενετούς κατακτητές;
3. Να συμπληρώσετε την ακροστιχίδα και να βρείτε τη δυναστεία Βυζαντινών αυτοκρατόρων του μαθήματός μας.

Κ _ _ _ _ _

Είναι και αυτό ένα είδος παρακμής.

Ο _ _ _ _ _

Είδος μαρασμού.

Μ _ _ _ _ _

Οι στρατιωτικοί τούς υποστήριζαν.

Ν _ _ _ _ _

Αυτοί βρήκαν την ευκαιρία να εισβάλουν στην αυτοκρατορία.

Η _ _ _ _ _

Στους Βυζαντινούς μειώθηκαν τα έσοδά τους από το ....
(αντίστροφα).

Ν _ _ _ _

Λόγω της παρακμής, ο βυζαντινός στρατός δεν σημείωνε...

Ο _ _ _ _ _

Αυτή η υπεροχή σταδιακά ανατράπηκε.

Ι _ _ _ _ _

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία αντιμετώπισε ..... αντιπάλους.
(αιτιατική πληθυντικού).

4. Να βάλετε **Σ** δίπλα σε κάθε σωστή πρόταση και **Λ** δίπλα σε κάθε λανθασμένη.

Η δυναστεία των Κομνηνών κατέβαλε προσπάθειες ανάκαμψης της αυτοκρατορίας.

Τον 11ο αιώνα οι περισσότεροι αυτοκράτορες ήταν ανίκανοι.

Οι Σελτζούκοι Τούρκοι απειλούσαν την κυριαρχία του Βυζαντίου.

Οι Κομνηνοί αυτοκράτορες δεν αναζήτησαν βοήθεια από τη Δύση.

Οι Κομνηνοί παραχώρησαν προνόμια.

Το Βυζάντιο τον 11ο αιώνα μπορούσε να ελέγχει το εμπόριο στα δικά του λιμάνια.

Οι στρατιωτικοί που προέρχονταν από την επαρχία υποστήριζαν τις απόψεις των μεγαλογαιοκτημόνων.

Οι Βυζαντινοί τον 11ο αιώνα δεν αδιαφόρησαν για τον στρατό τους και την άμυνα του κράτους.

4.3

Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους και ο διαμελισμός της αυτοκρατορίας

1. Σε ποιο ιστορικό γεγονός αναφέρεται ο παρακάτω λόγος του πάπα Ιωάννη Παύλου Β΄ κατά την επίσκεψή του στην Αθήνα το 2001;

«... για τις παρελθούσες και παρούσες περιστάσεις, όπου τα τέκνα της Καθολικής Εκκλησίας αμάρτησαν με πράξεις και παραλείψεις κατά των ορθοδόξων αδελφών τους, ο Κύριος ας μας χορηγήσει τη συγχώρεση που του ζητούμε».

Εφημερίδα *Το Βήμα*, 6/5/2001.

2. Ο Αλέξιος Δ΄ ζήτησε από τους Βενετούς να τον βοηθήσουν να αναλάβει τον θρόνο με πλούσια ανταλλάγματα, με κυριότερο την υποταγή της Ανατολικής Εκκλησίας στη Δυτική. Πώς κρίνετε αυτή του την ενέργεια;

3. Οι Φράγκοι και οι Βενετοί έχτισαν κάστρα σε διάφορα μέρη της Ελλάδας. Κάποια από τα οικοδομήματα των κάστρων διατηρούνται έως σήμερα.

- α. Να συγκεντρώσετε πληροφορίες για τα πλησιέστερα κάστρα της περιοχής σας.
β. Για ποιον λόγο οι Φράγκοι και οι Βενετοί έχτισαν αυτά τα κάστρα;

4. Να βάλετε Σ δίπλα σε κάθε σωστή πρόταση και Λ δίπλα σε κάθε λανθασμένη.

Οι Φράγκοι λεηλάτησαν πολλά από τα έργα τέχνης που υπήρχαν στην Κωνσταντινούπολη.

Η πρώτη σταυροφορία είχε θρησκευτικό σκοπό την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων.

Ο Αλέξιος Δ΄ Κομνηνός ζήτησε από τους Βενετούς βοήθεια για να αναλάβει τον θρόνο.

Οι Βενετοί και οι Φράγκοι δεν κατάφεραν να κατακτήσουν ολόκληρη την αυτοκρατορία.

Οι μουσουλμάνοι δεν μπόρεσαν ποτέ να κατακτήσουν τους Αγίους Τόπους.

Η καταστροφή που προξένησαν οι σταυροφόροι είχε ανυπολόγιστες συνέπειες για ολόκληρο τον ευρωπαϊκό πολιτισμό.

Η καταστροφή που προξένησαν οι σταυροφόροι είχε ανυπολόγιστες συνέπειες για τον πολιτισμό των σύγχρονων ευρωπαϊκών κρατών

Ο πάπας ήταν θρησκευτικός αρχηγός όλων των λαών της Δύσης και της Ανατολής.

4.4

Η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης και οι τελευταίες αναλαμπές

1. Να διαβάσετε την Πηγή 2 στο Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας που αναφέρει πώς έγινε η στέψη του Μιχαήλ Η΄ ως αυτοκράτορα το 1261 μ.Χ. στην Κωνσταντινούπολη. Οι κάτοικοι πανηγύρισαν το γεγονός της εισόδου του αυτοκράτορα στην ελευθερωμένη Πόλη. Τι φανερώνει ο ενθουσιασμός των κατοίκων για το τέλος της Φραγκοκρατίας;

2. Να συμπληρώσετε στο παρακάτω κείμενο τις λέξεις που λείπουν.

Ο πρώτος αυτοκράτορας της δυναστείας των Παλαιολόγων, ... με τη βοήθεια του στρατηγού του ....., πέρασε τα τείχη από ένα μυστικό πέρασμα και ανακατάλαβε την Πόλη. Στις 15 Αυγούστου 1261 μ.Χ. ο Μιχαήλ Η΄ στέφεται ..... στην ..... και η Κωνσταντινούπολη έπειτα από πενήντα επτά έτη φραγκικής κατοχής περνά ξανά στους ..... Η κατάσταση που αντιμετώπισε ο Μιχαήλ Η΄ δεν ήταν ..... Στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία είχαν απομείνει λιγοστά εδάφη, ένα τμήμα της ....., μερικά νησιά του ....., η ....., ... και το βορειοδυτικό τμήμα της ..... Παράλληλα, πολλοί και ισχυροί ..... απειλούσαν ..... , αναγκάζοντας τους αυτοκράτορες να αναζητήσουν βοήθεια στη Δύση.

3. Να βάλετε σε αριθμητική σειρά τα παρακάτω γεγονότα που αναφέρονται στην ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης.

	Ο βυζαντινός λαός πανηγύρισε την είσοδο του αυτοκράτορα στην Πόλη.
	Ο Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρης στέφθηκε αυτοκράτορας της Νίκαιας.
	Ο Στρατηγόπουλος εισχώρησε στα τείχη της Κωνσταντινούπολης.
	Ο Μιχαήλ Η΄ στέφεται αυτοκράτορας στην Κωνσταντινούπολη.
	Το 1204 μ.Χ. οι σταυροφόροι κυρίευσαν την Πόλη.
	Ο Στρατηγόπουλος βρήκε την πρωτεύουσα σχεδόν αχύλακτη.
	Οι αυτοκράτορες της Νίκαιας ανέκτησαν εδάφη από τους Φράγκους.

4. Να οργανώσετε παιχνίδι ρόλων με θέματα:

- α. Την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τον στρατηγό Αλέξιο Στρατηγόπουλο.
- β. Την είσοδο του Μιχαήλ Η΄ το 1261 μ.Χ. στην Κωνσταντινούπολη και τη στέψη του ως αυτοκράτορα στην Αγία Σοφία.

45

Η ακμή της Θεσσαλονίκης

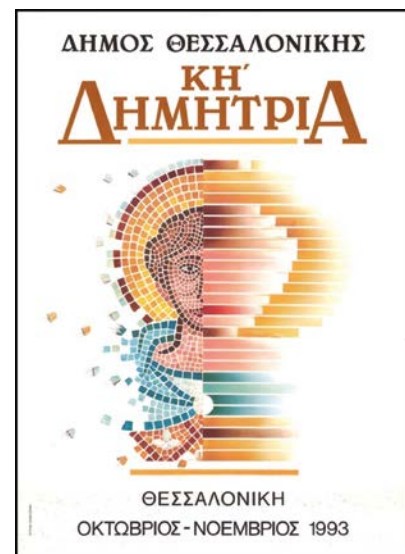

1. Το ποίημα του Κ.Π. Καβάφη «Πάρθεν» (Πηγή 1) σχετίζεται με την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453 μ.Χ.) και της Θεσσαλονίκης (1430 μ.Χ.). Ο τίτλος σημαίνει «επάρθη», δηλαδή έπεσε στα χέρια των εχθρών. Στο απόσπασμα παρουσιάζεται ο αυτοκράτορας και οι ιερείς στην εκκλησία. Τι τους προτρέπει ο ποιητής να κάνουν; Για ποιον λόγο; Ποιες θεωρείτε ότι είναι οι συνέπειες της άλωσης της Θεσσαλονίκης για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία;

Πηγή 1

[...] Διάβαζα και τα πένθιμα για τον χαμό της Πόλης
 «Πήραν την Πόλη, πήραν την· πήραν την Σαλονίκη».
 Και την Φωνή που εκεί που οι δυο εφέλναν,
 «ζερβά ο βασιλιάς, δεξιά ο πατριάρχης»,
 ακούσθηκε κ' είπε να πάσουν πια
 «πάψτε παπάδες τα χαριά και κλείστε τα βαγγέλια»
 πήραν την Πόλη, πήραν την· πήραν την Σαλονίκη. [...]

Πηγή: Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού - Καβάφης
 Κ. Π. Ανάγνωση - Cavafy Reading (snhell.gr)

2. Βρείτε πληροφορίες για τα «Δημήτρια» της Θεσσαλονίκης (<https://e-dimitria.gr/>).
  - α. Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές υπάρχουν ανάμεσα στη βυζαντινή εμποροπανήγυρη και στο σύγχρονο φεστιβάλ;
  - β. Περιηγηθείτε στην ιστοσελίδα <https://culture.thessaloniki.gr/> όπου εμφανίζονται σε αφίσες όλες οι εκδηλώσεις του φεστιβάλ των «Δημητρίων». Επιλέξτε μια εκδήλωση (μουσικής, θεάτρου, χορού, κινηματογράφου, ζωγραφικής κ.λπ.) που θα σας άρεσε να παρακολουθήσετε και παρουσιάστε τη στους συμμαθητές και στις συμμαθήτρίες σας.
3. Ο Εκπαιδευτικός Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών (UNESCO) προωθεί την προστασία και διατήρηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, η οποία έχει σημαντική αξία για τον άνθρωπο (μνημεία, ομάδες κτισμάτων και χώρων με ιστορική, αισθητική, αρχαιολογική, επιστημονική, εθνολογική ή ανθρωπολογική αξία). Οι παρακάτω ναοί-μνημεία της Θεσσαλονίκης περιέχονται στον κατάλογο της UNESCO. Μπορείτε να ενώσετε την ονομασία και τον τύπο ναού με τη σωστή φωτογραφία; Ποιο συμπέρασμα βγάζετε για την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής; (Μπορείτε να συμβουλευτείτε το κεφάλαιο «Βυζαντινή παιδεία και τέχνη».)

Ροτόντα, Άγιος Δημήτριος, Αχειροποίητος, Αγία Σοφία, Παναγία Χαλκίων, Άγιος Παντελεήμονας, Άγιοι Απόστολοι, Άγιος Νικόλαος Ορφανός, περίκεντρος, βασιλική, βασιλική με τρούλο, εγγεγραμμένος σταυροειδής με τρούλο.

Φωτογραφία	Χρονολογία κατασκευής	Ονομασία ναού	Αρχιτεκτονική (τύπος ναού)
	Τέλη 3ου- αρχές 4ου αιώνα μ.Χ.		
	Αρχές 5ου αιώνα μ.Χ		
	Μέσα 5ου αιώνα μ.Χ		
	Τέλη 7ου- αρχές 8ου αιώνα μ.Χ		
	11ος αιώνας μ.Χ		
	Τέλη 13ου- αρχές 14ου αιώνα μ.Χ		
	14ος αιώνας μ.Χ		
	14ος αιώνας μ.Χ		

Πηγή εικόνων: Δήμος Θεσσαλονίκης (<https://thessaloniki.gr/>)

4.6

Η επέκταση των Οθωμανών Η δυναστεία των Παλαιολόγων

1. Συμπληρώστε τις περιοχές όπου οι Οθωμανοί πέτυχαν τις κυριότερες νίκες τους κατά την επέκτασή τους στη Μικρά Ασία και στη Βαλκανική χερσόνησο.

2. Αν ήσασταν κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης την περίοδο της αυτοκρατορίας του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου (1449-1453 μ.Χ.), πώς θα αισθανόσασταν σχετικά με την αμυντική οργάνωση της πόλης σας; Δικαιολογήστε τα συναισθήματά σας, αφού μελετήσετε την παρακάτω πηγή 1 και τις σχετικές πληροφορίες από το Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριάς.

Πηγή 1

«Ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος στο ... προσκήνιο»

Στο δεσποτάτο του Μωρέως τα πράγματα δείχνανε να πηγαίνουν προς το καλύτερο. Ο δεσπότης του Μιστρά Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος κατέλαβε την Πάτρα το 1430 μ.Χ., ενώ δύο χρόνια αργότερα κατέλυσε σχεδόν ολοκληρωτικά το πριγκιπάτο της Αχαΐας. Ο δραστήριος δεσπότης οραματιζόταν την ανασυγκρότηση του βυζαντινού κράτους στον ελλαδικό χώρο. Μετά την κατάκτηση σχεδόν όλης της Πελοποννήσου, νίκησε τον δούκα των Αθηνών και τον ανάγκασε να γίνει υποτελής του. Υπέταξε τη Φωκίδα και κατά το 1440 μ.Χ. άπλωσε την κυριαρχία του ως την Πίνδο.

Καραγιαννόπουλος, Ι., *Το βυζαντινό κράτος*, σσ. 272-275.

4.7

Η πολιορκία και η Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς

- Μόλις ανέλαβε αυτοκράτορας ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, μία από τις άμεσες ενέργειές του, για να αντιμετωπίσει τη δύσκολη κατάσταση, ήταν να συμφιλιώσει ενωτικούς και ανθενωτικούς.
  - Τι υποστήριζαν οι ενωτικοί και τι οι ανθενωτικοί;
  - Ποιες ήταν οι συνέπειες αυτού του διχασμού;
- Οι Τούρκοι πέρασαν από τη στεριά 70 καράβια, από τον Βόσπορο στον Κεράτιο, αποκλείοντας ασφυκτικά την Πόλη.
Ποια πιστεύετε ότι είναι η ψυχολογική κατάσταση των Βυζαντινών και ποια η ψυχολογική κατάσταση των Τούρκων από αυτή την επιθετική πολεμική ενέργεια των Τούρκων;
- Να συγκρίνετε τις δυνάμεις των Βυζαντινών και τις δυνάμεις των Οθωμανών κατά τη διάρκεια της άλωσης.
- Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος απάντησε στον Μωάμεθ Β΄: «Το να σου παραδώσω την πόλη ούτε στις δικές μου προθέσεις είναι ούτε σε κανενός άλλου απ' όσους κατοικούν σ' αυτή, γιατί όλοι με κοινή απόφαση, που πήραμε με τη δική μας αβίαστη θέληση, θα πεθάνουμε και δεν θα υπολογίσουμε τη ζωή μας...».
  - Γιατί οι Βυζαντινοί, αν και βρίσκονταν σε δύσκολη θέση, έδωσαν αυτή την απάντηση στον Μωάμεθ Β΄;
  - Από την Ιστορία γνωρίζετε παρόμοιες απαντήσεις Ελλήνων σε εχθρούς που ήθελαν να τους παραδοθεί η Ελλάδα;
- Να γράψετε τα συναισθήματά σας για τους πιο κάτω υπερασπιστές της Πόλης και να τα δικαιολογήσετε.
Κωνσταντίνος Παλαιολόγος: .....
.....
Φλαντανελάς: .....
Ιουστινιάνης: .....
- Να αναζητήσετε παραδόσεις, θρύλους και θρήνους για την πολιορκία και την άλωση της Κωνσταντινούπολης.
  - Να συζητήσετε και να σχολιάσετε τα ευρήματά σας στην τάξη.
  - Γιατί το γεγονός της Άλωσης συγκινεί ακόμα και σήμερα την ανθρωπότητα;
- Συμπληρώστε την ακροστιχίδα για την Κερκόπορτα.
Κ _ _ _ _ _ Το όνομα του τελευταίου αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης.
Ε _ _ _ _ _ Αυτοί ήθελαν την καλή σχέση της Ανατολικής και της Δυτικής Εκκλησίας.
Ρ _ _ _ _ _ Ήταν πύλη των τειχών της Κωνσταντινούπολης.
Κ _ _ _ _ _ Στις 29 Μαΐου 1453 την κατέλαβαν οι Οθωμανοί.
Ο _ _ _ _ _ Οι Τούρκοι το 1453 μ.Χ. είχαν την ονομασία...
Π _ _ _ _ _ Ξεκίνησε τον Απρίλιο του 1453 από τους Οθωμανούς.
Ο _ _ _ _ _ Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, όταν ανέλαβε αυτοκράτορας, συντήρησε το... (αντίστροφα).
Ρ _ _ _ _ _ Οι Τούρκοι έλεγαν και έτσι τους Έλληνες (αιτιατική).
Τ _ _ _ _ _ Ο Ιουστινιάνης έπεσε στα...
Α _ _ _ _ _ Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος αγωνίστηκε για να μη γίνει η... της Πόλης.

48

Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο

1. Στον προφορικό μας λόγο συνηθίζουμε να χρησιμοποιούμε εκφράσεις και παροιμίες που προέρχονται από τη βυζαντινή εποχή. Μπορείτε να τις αντιστοιχίσετε με τη σωστή σημασία:

Παροιμία	Σημασία
Το γοργόν και χάριν έχει.	Όταν ανακατεύονται πολλοί άνθρωποι στην ίδια δουλειά, αργεί να γίνει.
Ο λύκος κι αν γέρασε κι άσπρισε το μαλλί του, μήτε τη γνώμη άλλαξε μήτε την κεφαλή του.	Ο καθένας κάνει το δικό του ή κάποιος είναι αφηρημένος και απρόσεκτος.
Των φρονίμων τα παιδιά πριν πεινάσουν μαγειρεύουν.	Όσο και αν μεγαλώσει κάποιος δύσκολα αλλάζει τις συνήθειές του.
Στου κουφού την πόρτα όσο θέλεις βρόντα.	Όσο γρηγορότερα τόσο καλύτερα.
Όπου λαλούν πολλά κοκόρια αργεί να ξημερώσει.	Οι άνθρωποι που προβλέπουν μια κατάσταση και προετοιμάζονται δεν κινδυνεύουν να βρεθούν σε δύσκολη θέση.
Τρεις λαλούν και δυο χορεύουν.	Κάνε υπομονή, σε λίγο θα αποκαλυφθεί η αλήθεια ή η πραγματικότητα.
Έμεινε στα κρύα του λουτρού.	Εάν κάποιος δεν θέλει να κάνει κάτι, μάταια προσπαθούμε να τον πείσουμε.
Κοντός ψαλμός, αλληλούια.	Κάποιος είναι σίγουρος για κάτι, αλλά την τελευταία στιγμή το χάνει.

Πολίτης, Ν., *Συλλογή Βυζαντινών Παροιμιών* και Κουκουλές, Φ., *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τ. Ε΄.

2. Όπως είδαμε στο Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας, πολλοί μορφωμένοι και καλλιεργημένοι Βυζαντινοί μετανάστευσαν στην Ευρώπη και δίδαξαν τα ελληνικά γράμματα και τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό σε κορυφαία πανεπιστήμια. Φανταστείτε πως είστε κάποιος από αυτούς και σας ζητούν να κάνετε τρεις διαφορετικές διαλέξεις με θέματα (α) την αρχιτεκτονική, (β) το θέατρο και (γ) τους συγγραφείς και σοφούς της αρχαίας Ελλάδας. Διαλέξτε ένα από τα παραπάνω θέματα και ετοιμάστε τη διάλεξή σας! Είστε ελεύθεροι/ες να επιλέξετε το μέσο (ηλεκτρονικό ή έντυπο) και να χρησιμοποιήσετε εικόνες, κείμενο ή προφορικό λόγο!

1. Δομήνικος Θεοτοκόπουλος. *Ο Χριστός φέρων τον Σταυρόν*, 1580, Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο

51

Η βυζαντινή Κύπρος

1. Ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος, για να περιγράψει το νησί της Κύπρου, χρησιμοποιεί τα επίθετα «πικρό», «γλυκό», «τυραγνισμένο»; Γιατί το κάνει αυτό; Δικαιολογείται από την ιστορία της;

Ύμνος και θρήνος για την Κύπρο

Νησί πικρό, νησί γλυκό, νησί τυραγνισμένο,
κάνω τον πόνο σου να πω και προσκυνώ και μένω.

Εσύ της θάλασσας ρυθμός, ολάνθιστο κλωνάρι,
πώς σου μαδήσαν τ' άνθια σου διπλοί, τριπλοί βαρβάροι.

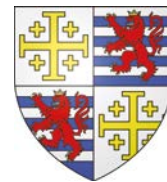
Τι θλιβερά που σεργιανάν τριγύρω σου τα ψάρια, —
κι οι αντίχριστοι να παίζουνε την τύχη σου στα ζάρια.

Κουράγιο, μικροκόρη μας, που μας εγίνεις μάνα,
ύμνος και θρήνος της ζωής κι ανάστασης καμπάνα.

Ρίτσος, Γ., «Ύμνος και θρήνος για την Κύπρο»

Μονομαχία σταυροφόρων ιπποτών
(1540 μ.Χ.), Paulus Hector Mair

Οικόσημο
σταυροφόρων

Το ξέρατε αυτό;

Ο θυρεός ή οικόσημο είναι το έμβλημα μιας οικογένειας, ενός βασιλιά ή ενός ιππότη, συνήθως σε σχήμα ασπίδας, με διάφορες παραστάσεις που τον αντιπροσωπεύουν. Στην εικόνα βλέπουμε το οικόσημο των Λουζινιάν, σταυροφόρων κατακτητών της Κύπρου και της Ιερουσαλήμ.

2. Μπορείτε να σχεδιάσετε το δικό σας οικόσημο και να το περιγράψετε στην τάξη σας; Βάλτε τα αγαπημένα σας χρώματα, προσωπικά αγαπημένα σύμβολα, ψευδώνυμο, παρατσούκλι ή ό,τι άλλο σας αντιπροσωπεύει!

3. Η ιστορία της Κύπρου, από τα χρόνια του Βυζαντίου μέχρι τη σύγχρονη εποχή, είναι γεμάτη από πολεμικές συγκρούσεις και κατακτητές. Τι γνωρίζετε για την πρόσφατη ιστορία της;

52

Η θέση της γυναίκας στο Βυζάντιο

1. Παρατηρήστε τις εικόνες από την τοιχογραφία της Μονής Χιλανδαρίου (Εικόνα 1) και τον ναό του πρωτάτου στις Καρυές (Εικόνα 2), διαβάστε την Πηγή 1 και το κείμενο στο Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας. Έχοντας υπόψη όλα τα παραπάνω σχολιάστε την εμφάνιση των γυναικών στη βυζαντινή εποχή και συγκρίνετέ τη με το σήμερα.

1. Από τοιχογραφία της Μονής Χιλανδαρίου, Αγίου Όρους

2. Λεπτομέρεια από την παράσταση των Εισοδίων της Θεοτόκου, έργο του Πανσέληνου, στον ναό του Πρωτάτου στις Καρυές του Αγίου Όρους. Ελληνική Τέχνη - Βυζαντινές Τοιχογραφίες, Εκδ. Αθηνών

Πηγή 1

«Βυζαντινές κομμώσεις»
 [...] Οι γυναίκες συνήθως είτε άφηναν τα μαλλιά τους ελεύθερα και βοστρυχωτά στους ώμους είτε τα έπλεκαν μαζί με χρυσές ταινίες σε δύο ή περισσότερα «πλεξίδια». Συχνά χρησιμοποιούσαν και τεχνητές, πρόσθετες πλεξούδες. Η βαφή των μαλλιών ήταν κάτι συνηθισμένο [...].
 Πηγή: Περιοδικό Αρχαιολογία, 2011.

2. Αφού συμβουλευτείτε το κείμενο, την ιστοριογραμμή και το γλωσσάρι στο Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας, τοποθετήστε τα ονόματα των γυναικείων μορφών του Βυζαντίου στη σωστή θέση. Κατόπιν σημειώστε τους τομείς στους οποίους διακρίθηκε η καθεμιά.

Άννα Κομνηνή, Ειρήνη η Αθηναία, Κασσιανή, Θεοδώρα, Ευδοκία η Αθηναία

Εικόνα					
Χρονολογία	401-460 μ.Χ.	Περ. 497-548 μ.Χ.	Περ. 752-803 μ.Χ.	Περ. 805-περ. 865 μ.Χ.	1083-περ. 1153-1154 μ.Χ.
Όνομα					
Διακρίθηκε					

3. Ο γάμος στα βυζαντινά χρόνια ήταν σπουδαίο γεγονός. Πολλά από τα γαμήλια έθιμα των Βυζαντινών προέρχονταν από έθιμα των αρχαίων χρόνων και περιείχαν και πολλούς συμβολισμούς για την αλλαγή που ερχόταν στη ζωή των μελλονύμφων με τον γάμο. Στον παρακάτω πίνακα περιγράφονται κάποια από αυτά. Τι παρατηρείτε; Ποια από αυτά ακολουθούνται και στη σύγχρονη εποχή; Ποια είναι η άποψή σας; Γράψτε ένα μικρό κείμενο με τα σχόλιά σας.

Γαμήλιο έθιμο	Αρχαία Ελλάδα	Βυζάντιο	Σύγχρονη εποχή
Ο πατέρας επιλέγει τον σύζυγο της νύφης.	ν	ν	
Η οικογένεια της νύφης δίνει προίκα (χρήματα, υφαντά, έπιπλα, ζώα κ.λπ.)	ν	ν	
Την προηγούμενη μέρα από τον γάμο γίνονται γαμήλιες τελετές στα σπίτια των νιόπαντρων.	ν	ν	
Την ημέρα του γάμου οι φίλες της νύφης την ντύνουν και τη στολίζουν τραγουδώντας τραγούδια.	ν	ν	
Τον γαμπρό συνοδεύει ο καλύτερός του φίλος, ο «πάροχος» ή «παράνυφος».	ν	ν	
Η τελετή γίνεται στην εκκλησία.		ν	
Μετά τον γάμο γίνεται γαμήλιο συμπόσιο (γλέντι) με μουσική και χορό, στο οποίο άντρες και γυναίκες παρακάθονται χωριστά.	ν	ν	
Οι νιόπαντροι πηγαίνουν στο σπίτι τους σε πομπή μαζί με τους συγγενείς τους ζητωκραυγάζοντας και τραγουδώντας.	ν	ν	
Το σπίτι των νιόπαντρων είναι διακοσμημένο (με κλαδιά ελιάς και δάφνης).	ν	ν	

Σχολιασμός

Γκιριτζή, Μ., Γαμήλια έθιμα της αρχαιότητας, Περιοδικό *Αρχαιολογία*.

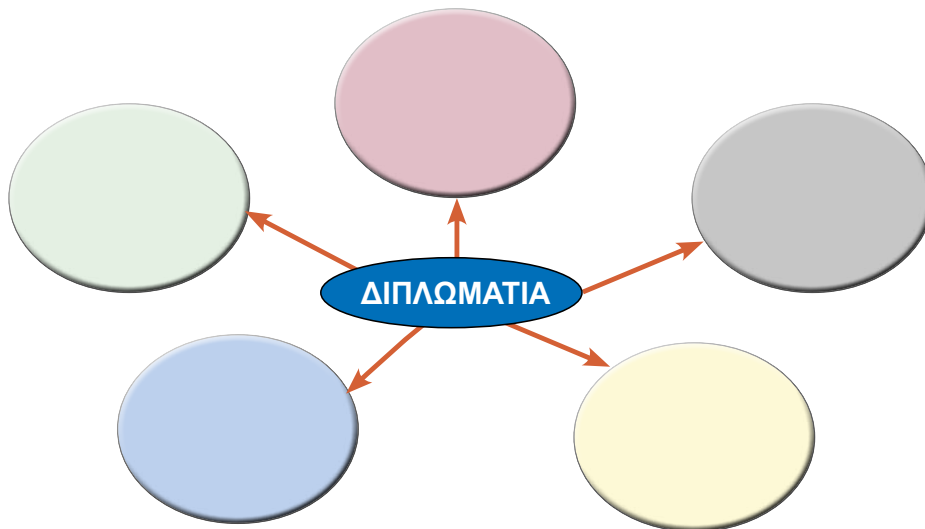
4. Μελετήστε το κείμενο από το Βιβλίο *Μαθητή/Μαθήτριας*, καθώς επίσης το κεφάλαιο «Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο» και τις πηγές τους. Φανταστείτε ότι είστε μια νεαρή κοπέλα εκείνης της εποχής και συζητάτε με τους γονείς σας για το μέλλον σας. Ποιο θα θέλατε να είναι; Θα μπορούσατε, εάν θέλατε, να σπουδάσετε ή να εργαστείτε; Ποια προβλήματα θα αντιμετώπιζατε;

53

Η διπλωματία στο Βυζάντιο

1. Γράψτε κάποια από τα διπλωματικά μέσα που χρησιμοποιούσε το Βυζάντιο για την υπεράσπιση των συνόρων και τη διατήρηση της ειρήνης στην αυτοκρατορία του.

2. Το έμβλημα των Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) αναπαριστά τον κόσμο να περιβάλλεται από δύο κλαδιά ελιάς που συμβολίζουν την ειρήνη.

Βρείτε πληροφορίες για τον σκοπό, τις αρχές και την αποστολή των Ηνωμένων Εθνών (<https://unric.org/el/>) και παρουσιάστε τες στους συμμαθητές και στις συμμαθήτριές σας.

3. Κάθε κράτος, για να δημιουργήσει σχέσεις με ένα άλλο, χρησιμοποιεί τους διπλωμάτες (πρέσβεις, πρόξενους) ώστε να πραγματοποιούνται οι επίσημες επαφές μεταξύ των κυβερνήσεων. Γνωρίζετε πώς θα μπορούσε κάποιος σήμερα να ακολουθήσει το επάγγελμα του διπλωμάτη; Οι παρακάτω υπερσύνδεσμοι θα σας βοηθήσουν να το ανακαλύψετε!

Χρήσιμοι υπερσύνδεσμοι:

- <https://deps.panteion.gr/>
- <https://www.des.unipi.gr/el/departmentgr/purpose>
- <https://www.uom.gr/ies>
- <https://www.mfa.gr/to-ypourgeio/diplomatiki-akademia/>

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Το τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών συμβάλλει στη δημιουργία επιστημόνων υψηλού επιπέδου με άριστη επιστημονική κατάρτιση για ευρωπαϊκά και διεθνή θέματα και στις σχέσεις της Ελλάδας με άλλες χώρες και διεθνείς οργανισμούς. Έτσι η ελληνική παρουσία και η συμμετοχή σε όλα τα επίπεδα της ευρωπαϊκής και της διεθνούς κοινωνίας θα είναι πλήρης, αποδοτική, αποτελεσματική και επωφελής για τα ελληνικά συμφέροντα.

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

54 Βυζαντινή παιδεία και τέχνη

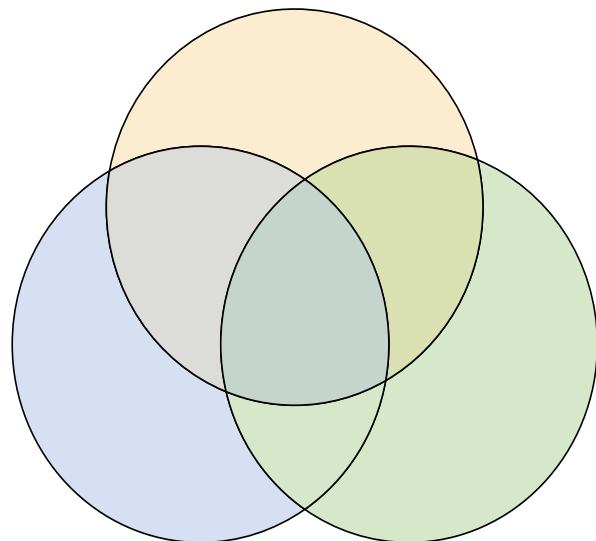
1. Αντιστοιχίστε τους ναούς της φωτογραφίας ανάλογα με το είδος της αρχιτεκτονικής τους.

	Τρουλαίος (Τ)	
	Σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλο (ΣΕΤ)	
	Βασιλική (Β)	
	Βασιλική με τρούλο (ΒΤ)	

Πηγή: Δήμος Θεσσαλονίκης και Wikipedia.

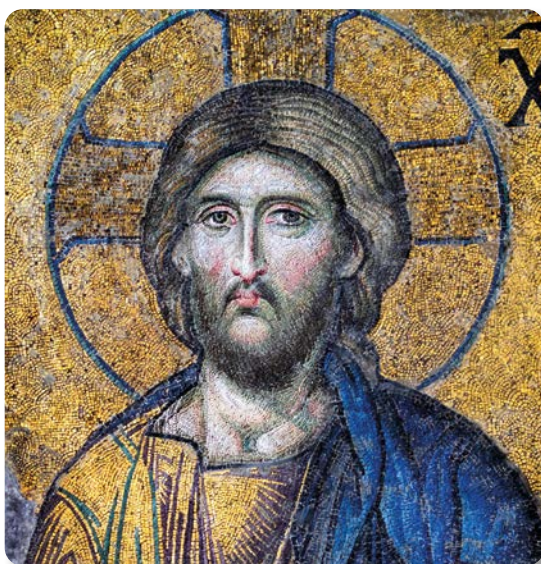
2. Μπορείτε να τοποθετήσετε τους παρακάτω τύπους ναών στο ακόλουθο διάγραμμα; Τρουλαίος (Τ), Βασιλική (Β), Βασιλική με τρούλο (ΒΤ), Σταυροειδής ή Σταυρεπίστεχος (Σ), Σταυροειδής με τρούλο (ΣΤ), Σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλο (ΣΕΤ). Στα σημεία που τέμνονται οι κύκλοι τοποθετήστε τους ναούς που συνδυάζουν δυο τύπους π.χ. Βασιλική με τρούλο (ΒΤ).

3. Με βάση τα παραπάνω στοιχεία, ποιοι άλλοι τύποι ναών θα μπορούσαν να υπάρχουν; Κάντε μια έρευνα στο διαδίκτυο και θα το ανακαλύψετε!

4. Στον παρακάτω πίνακα εμφανίζονται σε μικρογραφίες αποσπάσματα από ψηφιδωτά από διαφορετικές χρονικές περιόδους και περιοχές. Συγκεκριμένα: ο Διόνυσος καθισμένος στη ράχη πάνθηρα από την αρχαία Δήλο, σκηνή κυνηγιού από την αρχαία Πέλλα, παράσταση από μάχη του Μ. Αλεξάνδρου από την Πομπηία, ο άγιος Δημήτριος από τον ναό της Θεσσαλονίκης και ο Ιησούς Χριστός από την Αγία Σοφία της Κωνσταντινούπολης.
- α. Μπορείτε να γράψετε κάτω από την εικόνα τον σωστό τίτλο, την τοποθεσία στην οποία βρίσκεται το ψηφιδωτό και κατά προσέγγιση τον αιώνα που δημιουργήθηκε;
- β. Με βάση τις εικόνες, ποια θεωρείτε πως ήταν κάποια από τα αγαπημένα θέματα των καλλιτεχνών του αρχαίου και του βυζαντινού κόσμου;

Ψηφιδωτό					
Τίτλος					
Τοποθεσία					
Αιώνας					

1. Λεπτομέρεια στο πρόσωπο του Χριστού Παντοκράτορα. Μωσαϊκό μέσα την Αγία Σοφία, Κωνσταντινούπολη (Πηγή: shutterstock)

55

Η γλώσσα των Βυζαντινών

1. Να γράψετε την παρακάτω πρόταση σε κεφαλαία (πάνω σειρά) και πεζά (κάτω σειρά): «Η σημερινή γραφή προέρχεται από συνδυασμό μικρογράμματος και μεγαλογράμματος γραφής». Τι παρατηρείτε;

2. Πρωτόγραμμα ονομάζεται το πρώτο γράμμα στην αρχή ενός κεφαλαίου, που είναι μεγαλύτερο από τα άλλα και συχνά διακοσμημένο ή και χρωματισμένο. Να παρατηρήσετε τα παρακάτω βυζαντινά πρωτογράμματα. Είναι σαν να διηγούνται μια ιστορία!

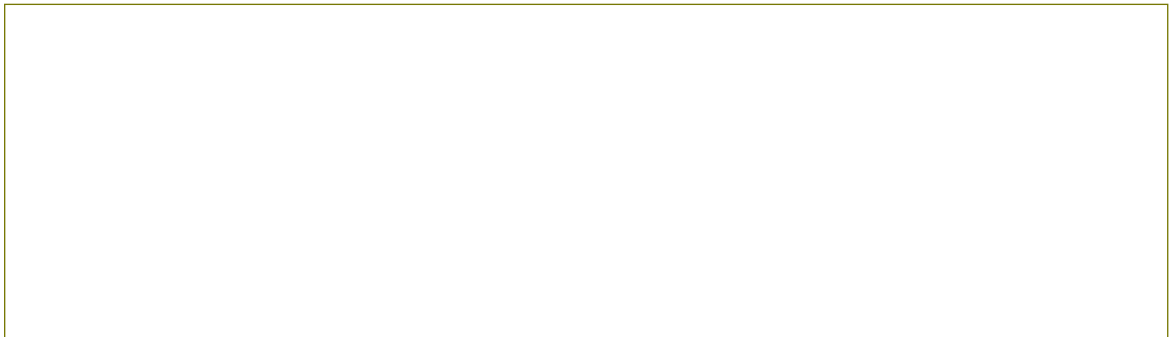
- α. Να διαλέξετε ένα από αυτά, να φανταστείτε την ιστορία του, να τη γράψετε και στη συνέχεια να τη διηγηθείτε στους συμμαθητές και στις συμμαθήτριές σας.

Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου (<https://www.ilsp.gr>)

--

β. Να σχεδιάσετε ένα δικό σας πρωτόγραμμα το οποίο να διηγείται μια ιστορία που σκεφτήκατε.

3. Η βυζαντινή είναι η γλώσσα που αργότερα θα εξελιχθεί στη νεοελληνική δημοτική. Το παρακάτω κείμενο είναι απόσπασμα από το έπος του Διγενή Ακρίτα. Είναι το παλαιότερο λογοτεχνικό γραπτό μνημείο της μεσαιωνικής ελληνικής λαϊκής γλώσσας. Κυκλώστε όλες λέξεις δεν γνωρίζετε ή σας δυσκολεύει η σημασία τους, ώστε να τις συζητήσετε στην τάξη. Πιστεύετε πως θα μπορούσατε να καταλάβετε τους Βυζαντινούς όταν μιλούσαν;

Έπος Διγενή

Θυμάσθε, παλληκάρια μου, της Αραβίας τους κάμπους,
 ότι ήσαν κάμποι άνυδροι και καύματα μεγάλα,
 όντε μας εγυρίσασιν ένοπλοι Αραβίτες
 και εγλήγορα ουκ ευρέθητε όλοι αρματωμένοι
 και οι τριακόσιοι εκύκλωσαν και εβάλαν με εις την μέσσην
 κ' έως να καβαλικεύσετε, εσκόρπισά τους όλους.

4. Παρατηρήστε προσεκτικά το παρακάτω απόσπασμα από μικρογραφία του χειρόγραφου του ιστορικού εκείνης της εποχής Ιωάννου Σκυλίτζη. Μπορείτε να καταλάβετε ποιοι και σε ποια πόλη κάνουν επίθεση; Μπορείτε να βρείτε πληροφορίες για το γεγονός που παρουσιάζεται;

Πηγή: Εθνική Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Ισπανίας
<https://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?lang=en&id=0000022766&page=239>

